

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Федорова Ю.Г.

(підпис) (ПІБ)

завідувача кафедри)

«__» _____ 20__ р.

«СУЧАСНА ЛІТЕРАТУРА У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПІДХОДИ»

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми

«_____»

(назва освітньо-професійної програми)

Васильковської Тетяна Вадимівни

Науковий керівник:

Городнюк Н.А., д. філол.н., доцент,
професор кафедри англійської
філології МДУ

Рецензент:

Кулакевич Л.М., д. філол.н., доцент,
професор кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Український державний хіміко-
технологічний університет» (м. Дніпро)

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2021

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Освітній ступінь «Магістр»

Спеціальність 014 «Середня освіта», спеціалізація 014.02 «Мова і література
(англійська)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри англійської філології

к.філол.н., доцент Федорова Ю.Г.

«__» грудня 2021 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Васильковської Тетяни Вадимівни

1. Тема роботи **«Сучасна література у середній школі: проблеми та підходи».**

Керівник роботи - Городнюк Наталія Андріївна, доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології

Затверджено наказом Маріупольського державного університету від
26.02.2021 №198

2. Строк подання студентом роботи «_10_» грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи:

Об'єкт дослідження – сучасна література, яка вивчається в загальноосвітній середній школі.

Предмет дослідження – вивчення проблем та підходів до вивчення сучасної літератури на уроках.

Мета роботи представити теоретичне і практичне осмислення сучасної літератури в класах середньої школи.

Завдання дослідження:

1. Розглянути та порівняти різні програми з літератури, які є основними для вивчення в середній загальноосвітній школі.
2. Описати та проаналізувати методи і прийоми викладання сучасної літератури в школі.
3. Розглянути проблеми викладання сучасної літератури в середній школі.
4. Зміст роботи:

Розділ 1. Література як навчальний предмет у сучасній середній школі

1.1. Мета та завдання викладання літератури як одного з основних предметів гуманітарного циклу сучасної середньої школи

1.2. Роль літератури у шкільній освіті у вихованні всебічно розвиненої особистості

Висновки до розділу 1

Розділ 2. Методичні основи вивчення сучасної літератури в 5-11 класах

2.1. Огляд використовуваних методів і прийомів при навчанні літератури в середній школі

2.2. Сучасні підходи до викладання літератури в середній школі

2.3. Специфіка викладання творів сучасних письменників

Висновки до розділу 2

Висновки

Список використаних джерел

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Систематизація й обробка джерел відповідно до теми	14.04.2020 – 28.05.2021	
2.	Написання вступу	02.06.2021 – 09.06.2021	
3.	Систематизація теоретичного матеріалу та написання підрозділу 1.1.	16.07.2021 – 03.08.2021	
4.	Систематизація теоретичного матеріалу та написання підрозділу 1.2.	16.08.2021 – 30.08.2021	
5.	Групування теоретичного матеріалу та формування висновків до розділу 1	10.09.2021 – 20.09.2021	
6.	Систематизація теоретичного матеріалу та написання підрозділу 2.1.	19.10.2021 – 30.10.2021	
7.	Систематизація теоретичного матеріалу та написання підрозділу 2.2.	01.11.2021 – 15.11.2021	
8.	Систематизація теоретичного матеріалу та написання підрозділу 2.3.	17.11.2021 – 19.11.2021	
9.	Групування теоретичного матеріалу та формування висновків до розділу 2	22.11.2021 – 24.11.2021	
10.	Формулювання висновків й складання списку використаних джерел	24.11.2021 – 25.11.2021	
11.	Графічне оформлення кваліфікаційної роботи й подання на кафедрі	25.11.2021 – 01.12.2021	

Студент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник роботи _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРА ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ У СУЧАСНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.....	9
1.1. Мета та завдання викладання літератури як одного з основних предметів гуманітарного циклу сучасної середньої школи.....	9
1.2. Роль літератури у шкільній освіті у вихованні всебічно розвиненої особистості	27
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. Методичні основи вивчення сучасної літератури в 5-11 класах...39	
2.1. Огляд використовуваних методів і прийомів при навчанні літератури в середній школі.....	39
2.2. Сучасні підходи до викладання літератури в середній школі.....	52
2.3. Специфіка викладання творів сучасних письменників.....	68
Висновки до розділу 2.....	94
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

Література – один із найголовніших предметів у сучасній українській школі. Актуальним завданням, що стоїть перед нашою школою, є проблема формування сучасної літературної освіти. В українських школах літературна освіта традиційно розглядалося як основа освіти. Любов до читання, начитаність, вміння точно і доказово висловлювати свої думки, грамотно і літературно писати, завжди оцінювалися як необхідні складові освіченості в широкому сенсі. Наша сучасна школа продовжує ставити перед собою ті ж самі завдання. Але трапилася складна ситуація, яка зумовлена протиріччями між традиційним підходом викладання та необхідністю формування нових підходів до вивчення світової літератури. Це і зумовлює **актуальність роботи.**

Література – це культурно-історичний феномен, що несе істотний обсяг знань з історії, психології, філософії, релігії, етнографії та інших філологічних наук. Завдання і цілі літературної освіти в школі – це не тільки інтелектуальний і емоційний розвиток особистості здобувача освіти, а й обов'язково виховання громадянина своєї країни. Одним із найважливіших компонентів курсу зарубіжної літератури є знайомство з творами авторів з різних куточків нашого світу. Успішне вивчення світової літератури гарантує та закладає надійний фундамент літературної освіти і літературного розвитку дітей і підлітків. Курс вивчення зарубіжної літератури охоплює великий проміжок часу.

Сучасний вчитель літератури стоїть сьогодні перед необхідністю вибору підручників і програм з літератури. Головним завданням програми з літератури для учнів середньої школи є забезпечення варіативності і диференції літературної освіти, чого неможливо досягти при наявності єдиної програми для класів середньої школи. «Сучасна школа» має класи різного рівня: загальноосвітні, профільні (негуманітарні), поглибленого вивчення предмета (гуманітарні та філологічні).

Проблемою для викладачів літератури є те, що на вивчення сучасної літератури за вибором рекомендовано не більше 3-ох авторів. А іноді часу не вистачає навіть і на них. У кращому випадку їх імена звучать в оглядових лекціях.

Тому тільки вчитель протягом своєї педагогічної діяльності, зможе зрозуміти, те що вибір програми і підручників залежить від тих цілей, які він ставить насамперед для себе, від специфіки класу, школи, його власних інтересів і рівня педагогічного професіоналізму.

У даній кваліфікаційній роботі зроблена спроба розглянути сучасну літературу, яка вивчається в середній школі. В основі дослідження лежать такі **методи дослідження**: аналіз літературних джерел, синтез та узагальнення, вивчення педагогічного досвіду, педагогічне спостереження.

Об'єкт дослідження – сучасна література, яка вивчається в загальноосвітній середній школі.

Предмет дослідження – вивчення проблем та підходів до вивчення сучасної літератури на уроках.

Мета роботи представити теоретичне і практичне осмислення сучасної літератури в класах середньої школи.

Завдання дослідження:

1. Розглянути та порівняти різні програми з літератури, які є основними для вивчення в середній загальноосвітній школі.
2. Описати та проаналізувати методи і прийоми викладання сучасної літератури в школі.
3. Розглянути проблеми викладання сучасної літератури в середній школі.

Новизна роботи зумовлена тим, що нами пропонується теоретичне і практичне осмислення методичних підходів до вивчення сучасної літератури в 5-9 класах.

Структура визначається метою і завданнями даного дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, логічним чином розбитих на підрозділи, висновків і списку використаної літератури.

Апробація:

1. Васильковська Т.В. Інноваційні технології викладання зарубіжної літератури у закладах ЗСО. *VOX PHILOLOGI. ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ*. Випуск 10 / за заг.ред. к. філол.н. Назаренко Н.І. Маріуполь: МДУ, 2021. С.7

РОЗДІЛ 1

ЛІТЕРАТУРА ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ У СУЧАСНІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

1.1. Мета та завдання викладання літератури як одного з основних предметів гуманітарного циклу сучасної середньої школи

Література, є невід'ємною частиною людської цивілізації. Під цим терміном розуміють в широкому сенсі сукупність всіх письмових текстів. Але в більш вузькому сенсі література являє собою вид творчості. Вона виступає формою вираження людської думки, проявом фантазії. Через свої твори автор ділиться з читачами, ідеями та почуттями.

Літературні твори відіграють величезну роль у формуванні суспільства і особистості окремих людей. Без літератури, тобто знань, які записані на матеріальні носії, ми не змогли б зберігати більшу частину знань, набутих попередніми поколіннями, примножувати їх, таким чином розвиваючи свою цивілізацію, роблячи нові відкриття, зберігаючи історичні факти для майбутніх поколінь. Тому я і вважаю, що без літератури неможливе існування нашої цивілізації. Але цінність її не тільки як системи зберігання знань. Література як творча діяльність має не менш важливе значення з кількох причин. По-перше, для письменника – це спосіб самовираження і водночас послання до інших людей. З іншого боку, літературний твір, впливає на людину емоційно та інтелектуально.

Коли ми читаємо твір, то уявляємо події, які описуються в ньому. А часом і асоціюємо себе з їх героями. Ми отримуємо не тільки сухі знання у вигляді фактів, а й аналізуємо сюжет, робимо припущення щодо поворотів сюжету. Тим самим тренуючи логіку. Також ми переживаємо широку палітру емоцій разом з улюбленими героями.

З вище зазначених причин література є безцінним джерелом знань для всього людства. І при цьому важливий інструмент для його розвитку, і розвитку кожного індивіда окремо [61].

Людина з самого дитинства відчуває на собі всю ту роль, яку відіграє на його вихованні література, оскільки вона чує казки, читає різні історії, вивчає літературу своєї країни в школі. Всі ці складові і формують ставлення людини до читання і літератури, а це дуже важливі моменти, які не варто опускати у вихованні дітей. Безсумнівно, що література відіграє дуже важливу роль у формуванні людини, як особистості розвиненої і освіченої, бо саме в книгах, ми можемо знайти відповіді на багато питань, які нас хвилюють.

Немає нічого кращого, ніж посидіти тихим зимовим вечором і почитати улюблену книгу, яка доставить нам масу задоволення. Все своє життя, людина шукає шляхи, які допомагають йому набути життєвий досвід, а в книгах він дістається нам абсолютно безкоштовно, і ми зобов'язані цінувати це. Всі люди повинні засвоїти одне дуже просте правило, яке допоможе далі жити: книга є найкращим другом, і ця доведена істина, яка вже підтверджувалася не раз. Діти просто зобов'язані цікавитися літературою, бо це сприяє їх психологічному і розумовому розвитку, тому що в простій шкільній програмі, вони знайомляться з дивовижними шедеврами як російської, так і зарубіжної літератури.

Читання збагачує духовний світ людини і робить з нього зовсім іншу особистість, яка дивиться на певні речі зовсім по-іншому. Знайомство з літературою відбувається в школі, і це сприяє тому, що підліток починає звикати до того, що потрібно читати, але читати не тільки те, що передбачено програмою, а будь-яку додаткову літературу. У романах, оповіданнях і повістях він знайомиться з духовним світом різних героїв, а це дуже корисно, оскільки завжди можна уявити себе на їх місці і продумати весь алгоритм своїх дій. Як приємно пережити всі моменти, які відчуває головний герой? Просто зрозуміти і прожити життя ще раз, по-іншому, з чистого аркуша.

Роль літератури дуже величезна, і це незаперечний факт. Нам дісталася дуже величезна літературна спадщина, якою ми можемо користуватися абсолютно безкоштовно, а це дозволяє нам насолодитися всією красою і неповторністю різноманітних історій, які нас навчають жити і мислити по-іншому, не робити помилок, які роблять наші герої. Людина, яка читає, це освічена і дуже розумна людина, оскільки вона просто прагне до своєї досконалості.

Література – це навчальний предмет, його освоєння змісту передусім має такі напрямки:

- послідовне формування читацької культури через залучення до читання художньої літератури;
- освоєння загальнокультурних навичок читання, сприйняття художньої мови і розуміння художнього сенсу літературного твору;
- розвиток емоційної сфери особистості, образного, асоціативного і логічного мислення;
- оволодіння базовим філологічним інструментарієм, що сприяє більш глибокому емоційному переживанню та інтелектуальному осмисленню художнього тексту;
- формування потреби і здатності вираження себе в слові.

Мета та ціль викладання літератури полягає у передачі від покоління до покоління моральних і естетичних традицій національної та світової культури, що сприяє формуванню і вихованню особистості.

Знайомство з фольклорними та літературними творами різних часів і народів, їх обговорення, аналіз та інтерпретація надають навчання можливість естетичного та етичного самовизначення, долучають їх до світу різноманітних ідей і уявлень, вироблених людством, сприяють формуванню громадянської позиції та національно-культурної ідентичності (здатності усвідомленого віднесення себе до рідної культури), а також вмінню сприймати рідну культуру в контексті світової.

Стратегічна мета вивчення літератури на етапі основної загальної освіти – формування потреби в якісному читанні, культури читацького сприйняття і

розуміння літературних текстів, що передбачає досягнення художньої літератури як виду мистецтва, цілеспрямований розвиток здатності учня до адекватного сприйняття і розуміння сенсу різних літературних творів і самостійного тлумачення прочитаного в усній і письмовій формі. У досвіді читання, осмислення, говоріння про літературу в учнів послідовно розвивається вміння користуватися літературною мовою як інструментом для вираження власних думок і відчуттів, виховується потреба в осмисленні прочитаного, формується художній смак.

Вивчення літератури в основній школі (5-9 класи) закладає необхідний фундамент для досягнення перерахованих цілей.

Об'єкт вивчення у навчальному – твір у його жанрово-родовій та історико-культурній специфіці. Осягнення творів відбувається в процесі системної діяльності школярів, як організованої педагогом, так і самостійної, спрямованої на освоєння навичок культури читання (вголос, про себе, за ролями; читання аналітичного, вибіркового, коментованого, зіставного та ін.) і базових навичок творчого та академічного письма, послідовно формуються на уроках літератури.

Вивчення літератури в школі вирішує наступні освітні завдання:

- усвідомлення комунікативно-естетичних можливостей мови на основі вивчення видатних творів російської літератури, літератури свого народу, світової літератури;
- формування і розвиток уявлень про літературний твір як про художній світ, особливим чином побудованому автором;
- оволодіння процедурами смислового та естетичного аналізу тексту на основі розуміння принципових відмінностей художнього тексту від наукового, ділового, публіцистичного тощо;
- формування умінь сприймати, аналізувати, критично оцінювати та інтерпретувати прочитане, усвідомлювати художню картину життя, відображену в літературному творі, на рівні не тільки емоційного сприйняття, а й інтелектуального осмислення, відповідального ставлення до різноманітних художніх смислів;

- формування ставлення до літератури як до особливого способу пізнання життя;
- виховання у читача культури вираження власної позиції, здатності аргументувати свою думку і оформляти його словесно в усних і письмових висловлюваннях різних жанрів, створювати розгорнуті висловлювання творчого, аналітичного та інтерпретуючого характеру;
- виховання культури розуміння «чужої» позиції, а також шанобливого ставлення до цінностей інших людей, до культури інших епох і народів; розвиток здатності розуміти літературні художні твори, що відображають різні етнокультурні традиції;
- виховання кваліфікованого читача зі сформованим естетичним смаком;
- формування ставлення до літератури як до однієї з основних культурних цінностей народу;
- забезпечення через читання і вивчення класичної та сучасної літератури культурної самоідентифікації;
- усвідомлення значущості читання і вивчення літератури для свого подальшого розвитку;
- формування у школяра прагнення свідомо планувати своє дозвільне читання.

В процесі навчання в основній школі ці завдання вирішуються поступово, послідовно і постійно; їх рішення триває і в старшій школі; на всіх етапах навчання створюються умови для усвідомлення учнями безперервності процесу літературної освіти і необхідності його продовження і за межами школи.

Горбенко М.В. у своїй книзі «Методика викладання літератури в школі» зазначає, що література в школі включає в себе певне коло творів художньої літератури, наукові статті про літературу, основи теорії та історії літератури, систему усних і письмових робіт з розвитку мовлення та читацької культури школярів [25, с. 17].

Відповідно до потреб і можливостей зростаючої людини предмет будується ступінчасто: він спирається на читацьку підготовку, яку дитина отримала в початкових класах, містить етап з 5 по 7 клас, завдання якого – ввести в світ

художнього твору, розвинути їх читацьку сприйнятливості і тим самим підготувати до етапу навчання в ліцеї або коледжі, коли твори словесного мистецтва вивчаються на історико-літературній основі і школярі осягають роль літератури в громадському русі, в становленні людської особистості, самосвідомості народу і людської особистості, в самосвідомості народу і людства [25, с. 17].

Вивчення словесного мистецтва в 5-6 класах взаємопов'язане з вивченням інших видів мистецтва, а старших класах – єдиний предмет, на який покладається художнє виховання школярів. Але і в середніх, і в старших класах література вступає в різноманітні контакти з усіма без винятку шкільними предметами: по-перше, в літературі виражається все різноманіття життя, для розуміння художнього твору читачеві потрібні всі його знання, весь досвід; по-друге, будь-який шкільний предмет спирається на літературу, для того щоб розкрити красу людської думки, гуманну спрямованість передової науки, ідей та ідеалів людства [25, с. 17].

Горбенко М.В. вважає, що основною метою літературної освіти є прилучення учнів до багатств вітчизняної та світової класики, формування культури художнього сприйняття і виховання на цій основі моральності, естетичного смаку, культури мовлення, основою змісту літературного освіти покликане читання і вивчення художніх текстів з урахуванням літературознавчого, етико-філософського та історико-культурного компонентів [25., с. 21].

Література належить до предметів естетичного циклу поряд з такими предметами, як музика і образотворче мистецтво. Разом з тим література – унікальний у своєму роді предмет, тому що він єдиний має можливість говорити мовою образів про людську суть, про сенс життя. В літературі виражається все її різноманіття. І тому знання предмета здатне забезпечити духовне дорослішання, дає можливість співвідносити загальне і одиничне, індивідуальне і характерне в пропонованих обставинах життя. Все це вимагає від учня пізнання себе, ставить його в позицію вибору, активно формує його ставлення до тих чи інших явищ життя. Іншими словами, вивчаючи літературу, учень вступає в діалог з культурою свого народу, з поглядами на світ того чи іншого письменника, осягає особливості епохи, суспільного свідомості і набуває ні з чим не порівнянний досвід логічного

міркування, розгляду речей не в єдиній площинній проекції, але в загально-культурній традиції, властивій даній нації [25, с. 24].

В середині ХІХ століття предметом шкільного вивчення стали художня література, творчість письменників, літературний процес. У цей період і до теперішнього часу ясніше визначилася роль літератури в людському житті. Мета літературного освіти сьогодні – сформувати читача, здатного "витратити себе на дорогах книг" (Н. Страх). У програмі під редакцією А. Кутузова мета освіти позначається так: «...виховання читача, здатного до повноцінному сприйняттю літературних творів у контексті духовної культури людства і підготовленої до самостійного спілкування з мистецтвом слова» [25, с. 26]. Справжнє читання не зводиться до перетікання надрукованих слів через свідомість, воно вимагає зосередженої уваги і твердого бажання вірно почути голос автора. Одного розуму і порожньої уяви для читання недостатньо. «Треба відчувати серцем і споглядати з серця. Треба пережити пристрасть – пристрастим почуттям, треба переживати драму і трагедію живою волею, в ніжному ліричному вірші треба послухати всім зітхань, вострепетать своєю ніжністю, поглянути в усі глиби і дали, а велика ідея може вимагати не більше і не менше, як всієї людини» [25, с. 26].

За словами Сосновської І.В. навчальний предмет література – абсолютно унікальне явище у світовій освітній практиці. Це сталося багато в чому тому, що література в Росії та Україні стала більше, ніж видом мистецтва, вона стала засобом мислення російсько-української інтелігенції. Немає такої нації, в історії якої таку роль відігравала б рідна словесність. До сказаного залишається додати: "...можна було б говорити не про унікальність літератури, а про унікальність читача, схильного бачити в улюблених книгах саму священну національну власність. Зачепити – одно що образити Батьківщину. Таким чином, знання літератури стало представлятися необхідною умовою формування людини, громадянина Вітчизни. Саме тому, стаючи предметом вивчення в школі, літературний текст ніс за собою тягар «суспільних навантажень»: ілюстрація епохи, виховання громадянської позиції і моральності тощо. Основна функція літератури – естетична, відходила на другий, навіть на третій план. Те, що література є мистецтвом, розчинялося в

прикладних її застосуваннях: ілюстрація суспільно-політичних подій, естетичний зразок, засіб розвитку мови і т. д. Можливі й інші варіанти. Вони склалися історично, але в них акцентовані ті чи інші функції літератури.

У 90-ті роки ХХ ст. була зроблена спроба по-новому поглянути на літературу як навчальний предмет, а для цього виділені цикли навчальних предметів і визначена приналежність літератури до одного з них.

І хоча на сьогоднішній день статус літератури закріплює базисний навчальний план і зберігає спадкоємність з курсом Літературне читання, що вивчається в початковій школі, проте стверджувати, що місце літератури визначено в ньому досить точно, не можна. Адже можливі як мінімум три підходи до визначення місця цього навчального курсу. Схематично їх можна представити наступним чином:

- ✓ Філологія (мови + література),
- ✓ Мистецтво (образотворче мистецтво, музика, культура або історія культури + література),
- ✓ Суспільствознавство (історія, суспільствознавство + література).

Тому включення літератури в освітню галузь Філологія досить умовно, це скоріше данина традиції. Адже освітні галузі покликані об'єднувати в своєму складі предмети однієї природи. З цієї точки зору, література повинна бути включена в освітню галузь Мистецтво, що і було зроблено на одному з етапів розробки стандарту другого покоління. Однак включення літератури в галузь, адекватну природі предмета, і відступ від традицій освіти, розрив з вивченням мови і найголовніше, різке зниження статусу предмета: вивчення мистецтва в загальноосвітній школі йде, що називається, за залишковим принципом. Це не тільки біда, а й провина нашої школи, тому що розквіт масової культури і суб- та контркультур все збільшується розрив з естетичними цінностями, що виробляються тисячоліттями, – ось результат сформованого (в тому числі і в школі) ставлення сучасної людини до мистецтва [76,с.36].

А тим часом не слід забувати: «якщо тварина отримує від народження в своєму генотипі програму поведінки, то людина – це така тварина, яка від народження

ніяких поведінкових програм не має, людину робить людиною процес її формування. Соціологи називають це «соціалізацією». Як відбувається це «усуспільнення» людини? Завдяки його залученню до культури... Культура є дійсно спосіб передачі з покоління в покоління того, що людина не отримує в генотипі. Але як конкретно відбувається прилучення до культури? Завдяки його залученню до культури... Культура є дійсно спосіб передачі з покоління в покоління того, що людина не отримує в генотипі. [76,с.37].

Перша дорога – це передача людині знань. Друга дорога – це передача людині умінь. Третя дорога – це передача людині цінностей. Останнє можливо тільки в процесі спілкування людей. Мистецтво, крім того, що є засобом пізнання світу, «входить в сферу спілкування людей, доповнюючи в ній реальне спілкування реальних індивідуумів. Сфера реального спілкування при всій його дієвості обмежена у кожної людини емпірично, а сфера художнього спілкування безмежна; тому коли ми використовуємо мистецтво в цьому його прямому призначенні, то найбільші цінності культури, які ним накопичені, стають цінностями кожного, стають його пристрастю, його життєвим пафосом, його позицією. Ось що таке мистецтво і ось яким воно має бути в школі, тому що шкільний вік – це саме той час, коли формуються цінності» [76,с.37]. Саме тому література, незважаючи на всі негативні процеси, що відбуваються в суспільстві, займає особливе місце в системі загальної освіти. У розроблюваних документах, супроводжуючих новий стандарт освіти, внесок предмета література в досягнення цілей основної загальної освіти визначається наступним чином: «література як мистецтво словесного способу – особливий спосіб пізнання життя, художня модель світу, що володіє такими важливими відмінностями від власне наукової картини буття, як високий ступінь емоційного впливу, метафоричність, багатозначність, асоціативність, незавершеність, що передбачають активну співтворчість того хто сприймає. [76,с.37].

Література як один з провідних гуманітарних навчальних предметів в українській школі сприяє формуванню різнобічно розвиненою, гармонійної особистості, вихованню громадянина, патріота. Залучення до гуманістичних

цінностей культури і розвиток творчих здібностей – необхідні умови становлення людини емоційно багатой і інтелектуально розвиненої, здатної конструктивно і разом з тим критично ставитися до себе і до навколишнього світу.

Спілкування школяра з творами мистецтва слова на уроках літератури необхідно не просто як факт знайомства з справжніми художніми цінностями, а й як необхідний досвід комунікації, діалог з письменниками (російськими, українськими та зарубіжними, нашими сучасниками і представниками зовсім іншої історичної епохи). Це прилучення до загальнолюдських цінностей буття, а також до духовного досвіду народу, що знайшов відображення у фольклорі і класичній літературі як художньому явищі, вписаному в історію світової культури і володіє безсумнівною національною самобутністю[76,с.38].

Художня картина життя, намальована в літературному творі за допомогою слів, мовних знаків, освоюється нами не тільки в чуттєвому сприйнятті (емоційно), а й в інтелектуальному розумінні (раціонально). Літературу не випадково зіставляють з філософією, історією, психологією, називають «художнім дослідженням», «людиназнавством», «підручником життя» .

До сказаного необхідно додати: немов «за замовчуванням», сучасні дослідники замінили вивчення літератури на літературну освіту або стали вживати ці терміни як синонімічні, не домовившись, однак, про їх змістовне наповнення. Так, відомий літературознавець А.С. Курилов вважає, що якщо учень отримав літературну освіту, то він «має виразне уявлення насамперед про історію своєї національної літератури з моменту її виникнення, основні періоди її розвитку, пов'язані з історією країни і літературно-художніми рухами (напрямами), знає імена і час життя вітчизняних письменників-класиків і зміст найзначніших їх творів, а також найбільш помітних творів усної народної творчості і безіменних давньоруських авторів. Йому відомі імена, час життя і зміст основних творів класиків зарубіжних літератур, починаючи з античності, які отримали світове визнання. Він знайомий, хоча б з чуток, з найдавнішими літературними пам'ятками народів Європи та Азії («Махабхарата», «Рамаяна», «Тисяча і одна ніч» та ін.). Він знає про поділ літератури на лірику, епос

і драму, а творів – на жанри, володіючи при цьому певними поняттями про роман, повість, поему, трагедію, комедію і т.д.» [Сосновської І.В.,с.39].

Проблема цілей і завдань викладання літератури перебуває в центрі уваги такого видатного вченого, як Лейдермана Н.Л. Важливо установити, що літературна освіта – це формування культурного читача. Начебто узгодили зміст поняття «культурний читач» – це той, хто вміє витягувати естетичний сенс з літературно художнього тексту. Вчений погоджується з тим, що мистецтво перш за все має виховувати –не тільки в моральному плані, а значно ширше –формувати систему духовних цінностей зростаючої особистості, що це виховання лише тоді буде ефективним, якщо наш учень опанує культуру читання і зуміє витягувати з художніх творів естетичний сенс. Буде він читати ахматовську «Царськосельську статую» – і спіткає драматизм високих ревнощів. Візьметься читати гоголівську «Шинель» – і заразиться почуттям співчуття до маленької людини – і з цього, може бути, почне формуватися у нього в душі соціальна свідомість. Без цієї насолоди «віртуальним» спогляданням і естетичним співпереживанням вигаданим героям ніякого виховання не буде – ні морального, ні політичного, ні світоглядного [59].

На думку Терентієвої Н.П., безсумнівна важливість визначення духовного вектора у викладанні літератури в сучасній школі. Вона вважає, що він пов'язаний з формуванням ціннісної свідомості учня. Прояви дисгармонії у вивченні літератури в школі підтверджують актуальність пошуку його аксіологічних підстав.

Культура, мистецтво є джерелом і простором формування ціннісної свідомості. Психолог Д.А. Леонтьєв зазначив: «Парадоксально те, що в науках, що мають справу з ціннісною проблематикою, поняття цінності не займає місця, хоча б приблизно відповідного його реальній значущості» [60с.17]. Це зауваження цілком може бути віднесено і до такої галузі гуманітарного знання, як методика викладання літератури.

Терентієва Н.П. звернулася до сучасних програм з літератури і зробила спробу проаналізувати, як в них позначені цілі виховання в системі шкільної літературної освіти.

У програмі під редакцією Курдюмової Т.Ф. (2006) мета літературної освіти сформульована так: «сприяти духовному становленню особистості, формуванню моральних позицій, естетичного смаку, досконалому володінню мовою» [72,с.156]. Курдюмова Т.Ф. була науковим редактором програми з літератури в радянській школі. Формулювання цілей літературної освіти вільні від ідеологічної тенденційності, але відзначені печаткою сформованої традиції [78].

Виховний план виділений як домінуючий, але визначений досить традиційно, виходячи з природи мистецтва і можливостей його впливу на людину. Це мета універсальна «на всі часи», тоді як один з постулатів сучасної педагогіки пов'язаний з організацією педагогічних впливів «тут і зараз», з урахуванням конкретного соціального контексту. Мета задана через призму формуючих впливів. Передбачувана результативність літературної освіти пов'язується з тим, що вона «сприяє формуванню гуманістичного світогляду, естетичної культури і надає учневі реальну допомогу в усвідомленні цінності навколишнього світу» [72,с.156].

У програмі під редакцією Г.І. Біленького та Ю.І. Лисого (2006), виховна складова позначена серед цілей літературної освіти: «залучати учнів до багатств російської та світової літератури, розвивати їх здатність сприймати і оцінювати явища літератури і відображені в них явища життя, і на цій основі формувати художній смак, естетичні потреби, громадянську ідейно-моральну позицію школярів» [71, с. 3]. Хоча перед нами варіативні програми, цілі літературної освіти в них майже дослівно збігаються. Зазначена у формулюванні здатність читача «оцінювати явища літератури і відображені в них явища життя» пов'язана з оцінкою, тобто виявленням їх значущості, цінності [78].

В.Я. Коровіна (2006) також бачить мету вивчення літератури в школі в залученні учнів «до мистецтва слова, багатства російської класичної та зарубіжної літератури» [74,с.3]. Зазначається, що художня література має «найважливіше значення у формуванні духовно багатой, гармонійно розвиненої особистості з високими моральними ідеалами і естетичними потребами» [74,с. 3]. У програмі немає ідеологічно заданих установок, але понятійний апарат, що визначає виховний вектор, нагадує риторіку радянської епохи, що відрізнялася універсальною

завершеністю і стереотипністю. Через завдання мета не конкретизована. І знову мова йде про формуючий вплив [78].

У програмі під редакцією В.Ф. Чертова (2007): «література надає величезні можливості для формування духовно багатой, різнобічно розвиненої особистості, в житті якої особливе значення мають культурні традиції, справжні моральні та естетичні цінності» [75,с. 3-5]. Залучення до гуманістичних цінностей культури і розвиток творчих здібностей –необхідні умови становлення людини емоційно багатой та інтелектуально розвиненої, здатної конструктивно і разом з тим критично ставитися до себе і до навколишнього світу. Тим часом звернемо увагу на появу в програмі поняття «цінності» з акцентуванням їх значущості для особистості. Власне мета літературної освіти позначена В.Ф. Чортовим гранично загально: «основна мета пропонованого курсу – учнями вершинних творів вітчизняної та світової літератури» [75,с. 3-5]. Разом з тим в якості одного з неодмінних умов успішного літературної освіти названо «усвідомлення учнями освоєваних ними на уроках літератури знань і умінь як особистісно і суспільно значущих і практично застосовних в повсякденному житті» [75,с. 3-5]. Йдеться про читацьку самосвідомість, вона є однією з умов ціннісно-сміслового самовизначення. Разом з тим позначилася тенденція розмикання суто філологічної і моральної сфер літературної освіти, співвіднесення її з різними сферами діяльності читача, тобто життєвим досвідом.

У програмі з літератури під редакцією А.Г. Кутузова (2006): «метою літературної освіти стає формування читача, здатного до повноцінного сприйняття літературних творів в контексті духовної культури людства і підготовленого до самостійного спілкування з мистецтвом слова» [73, с. 93]. Правда, в одне із завдань включено поняття «ціннісне ставлення»: «формування емоційної культури особистості і соціально значущого ціннісного ставлення до світу і мистецтва» [73, с. 93]. Чомусь вказано лише на соціально, а не особистісно значуще ціннісне ставлення, що є предметом формування, хоча в програмі акцентується важливість включення твору в сферу читацьких інтересів школярів.

У програмі А.В. Княжицького (2000) головна мета літературної освіти визначена так: «допомогти відчувати радість від дотику з твором мистецтва слова, навчити розуміти її самоцінність як художнього цілого, усвідомлювати втілену в ньому авторську індивідуальність, історичну та морально-філософську самотність і головне відчувати необхідність пошуків способу гармонії світу і відповідей на питання хто я, як мені жити, як бути щасливим» [69, с. 8]. Цільова установка формулюється не стільки в педагогічному, скільки в публіцистичному ключі. Разом з тим очевидна буттєво-моральна спрямованість виховання в процесі літературної освіти. Цілі навчання конкретизуються для кожного класу, в тому числі і виховні – «морально світоглядні», «моральні», за визначенням А.І. Княжицького, що передбачає, зокрема, «переконати в морально-світоглядному значенні вічних тем в наш час, сформувані особисте ставлення до сучасної інтерпретації вічних тем» [73, с. 93]. Продовжити роботу на літературному матеріалі з формування моральних, громадянських, патріотичних переконань. Переконувати за допомогою літератури в необхідності керуватися принципами милосердя і гуманізму в повсякденному житті. І в цій програмі мова йде лише про активні формуючі впливи на об'єкт, якими виступають учні («переконати», «сформувані особисте ставлення», «робота по формуванню»). Важко визнати коректним погляд на літературу як на матеріал для формування переконань, як і на спробу «переконувати за допомогою літератури», сформувані чиясь особисте ставлення. Можливо, за цим ховається недостатня вивіреність стилістичного оформлення цілей?

В.Г. Маранцман (2007) мету літературної освіти сформулював так: «не тільки інтелектуальне освоєння, а й емоційне привласнення гуманістичного потенціалу мистецтва і науки, відпрацювання естетичних і психологічних механізмів спілкування людини з мистецтвом, наукою, людьми. Не вирішивши це завдання, освіта не може впливати на ціннісні орієнтації особистості і тим більше направляти її реальну поведінку» [70, с. 14]. Виховні цілі і завдання цілком конкретні, але, при всій соціальній і особистісній значущості, вони не домінують, оскільки підкреслена взаємозумовленість навчання і виховання, визначено їх баланс в естетичному розвитку дітей: «розвиваючи почуття і уяву читача-школяра, глибину розуміння

змісту літературних творів і мотивовану оцінку художньої форми, вивчення літератури в школі покликане сформувати ціннісні орієнтації учня, його ставлення до Батьківщини, суспільного обов'язку, праці, сім'ї, релігії, любові, мистецтва, природи, власної особистості» [70, с. 14]. З одного боку, і в цій програмі мова йде про формування впливів, з іншого, ставка зроблена на особистісне, «внутрішнє», а не тільки інформаційне залучення («освоєння», «привласнення») до культури кожної людини. А це природним чином пов'язано з впливом мистецтва на внутрішні, смислові структури особистості, в тому числі на ціннісні орієнтації. Дане поняття ключове у виховному контексті програми. Ціннісні – із проявів ціннісно-смислового самовизначення особистості. В.Г. Маранцман натхненний вірою в те, що «саме мистецтво дозволяє особистісно привласнити потенціал культури і впливати на свідомість і поведінку учнів школи» [70, с. 14].

Мета виховання в системі літературної освіти, на погляд Терентієвої Н.П., може бути сформульована так: ціннісно-смислове самовизначення учнів в процесі освоєння літератури через смислопородження, особистісну рефлексію цінностей і смислів мистецтва і свого життя, що направлено на формування творчого, морального ставлення до власного життя у співвіднесенні з життям інших людей [78].

Формулюючи виховну мету літературної освіти, не можна не відзначити, що можливості її реалізації в сучасному суспільстві не позбавлені драматизму і суперечливості. На думку президента РАО Н.Д. Нікандрова, бажаною є відповідність цілей виховання реально функціонуючій в суспільстві системі цінностей: «виховання людини в дусі цих цінностей і є правильне вирішення проблеми цілей виховання. Невідповідність призводить до того, що перемагати буде система тих цінностей, які реально винагороджуються в житті» [68, с. 10]. І ми, дійсно, спостерігаємо в сучасному суспільстві торжество насамперед прагматичних установок. З іншого боку, в умовах, коли уявлення про цінності виявляється розмитим, не варто забувати про споконвічні, традиційні ідеї української педагогіки – самовдосконалення особистості в умовах недосконалого суспільства, виховання

«внутрішньої» людини, відповідальної за свій життєвий вибір, через ціннісно-сміслову самовизначення.

За словами М.П. Воюшиної, у працях літературознавців, письменників, філософів, соціологів виділяються такі функції літератури: естетична; розширене конкретно-чуттєве освоєння світу; пізнавальна; ідеологічна; виховна .

Розглядаючи різні функції мистецтва, вчені підкреслюють, що і пізнання, і виховання, і формування переконань, і розвиток почуттів література здійснює тільки їй притаманними способами і засобами, що поза естетичного сприйняттям функціональна спрямованість літератури не реалізується. .

Специфіка мистецтва розкривається зазвичай при зіставленні мистецтва з наукою з точки зору цілей, предметів вивчення (зображення), і засобів, властивих цим видам суспільної свідомості.

Мета мистецтва полягає в тому, щоб естетично осмислити дійсність, затвердити міру, закон краси, викликати у людини естетичне почуття.

Очевидно, що при визначенні мети літературної освіти слід спиратися на уявлення про поліфункціональність мистецтва, прагнути до гармонійного поєднання різних функцій літератури, не допускаючи превалювання пізнавальних, виховних чи ідеологічних завдань над естетичними, і зосереджувати основну увагу на змісті естетичної діяльності дитини, що включає не тільки сприйняття художнього твору, але і літературна творчість.[19].

Літературний розвиток дитини – єдиний процес, в якому виділяється ряд етапів, що відрізняються якісною своєрідністю. Тому важливо співвіднести мету початкового етапу з кінцевою метою літературної освіти школярів. Методика літератури в середній школі завжди була в значно більшій мірі орієнтована на врахування специфіки мистецтва слова при визначенні цілей, змісту і методів навчання, ніж методика читання в початковій школі.

Однак у конкретних формулюваннях мети не завжди гармонійно поєднувалися різні напрямки літературної освіти учнів. Так, наприклад, Г. І. Біленький пише: «... головна спільна мета вивчення літератури в школі може бути визначена наступним чином: ввести учнів у світ прекрасного, прилучаючи їх до зразків вітчизняної та

світової художньої культури, до духовних шукань видатних письменників, виховати потребу в читанні, інтерес до літератури, навчити розуміти художнє слово і на цій основі формувати розуміння життя, активне ставлення до дійсності, ідейно-моральні позиції, естетичні смаки, погляди, потреби, високу загальну і читацьку культуру.» Мова, таким чином, йде про виховання читача і – через читацькі якості, з їх допомогою – «Про формування особистості» [19] . У визначенні знайшли відображення ідея розвитку особистості і всі функції літератури, але естетична діяльність дитини трактується тільки як читацька, завдання мовного розвитку, літературної творчості дитини не поставлені [19].

Наприкінці 80-х-початку 90-х років розробляється нова концепція загальної середньої освіти, що знову потребувало уваги методистів до цілей навчання. Вже в 1991 році публікується ряд програм, що по-різному трактують мету літературної освіти.

У програмі А.Г. Кутузова, М. Б. Ладигіна, А. Б. Єсіна цілі літературної освіти поділяються на виховні та освітні. До виховних цілей відноситься: "виховання і формування естетичного смаку як умови залучення і осягнення художньої культури, виховання громадянського і морального ідеалу як загальнолюдської цінності. Освітні цілі припускають: «формування і розвиток умінь творчого, тобто естетичного читання, що призводять до формування читацької самостійності, формування і розвиток умінь грамотного і вільного володіння усним і письмовим мовленням» .Неясно, чому об'єктом виховання виявляються смак і ідеал, а не людина і чому розвиток естетичного смаку є не результатом, а умовою залучення до художньої культури. Навіть якщо відволіктися від стилістичних похибок визначення, важко погодитися з його суттю. Підрозділяючи цілі на виховні та освітні, автори не формулюють цілей, що ведуть до розвитку особистості, до літературного розвитку дитини, освітні цілі не включають формування літературознавчих знань, хоча зміст програми передбачає вивчення теоретико-літературних понять. Визначаючи загальну мету літературної освіти, на перший план автори виносять виховання моральної особистості, але, формулюючи мету

першого етапу літературної освіти (1 – 4 класи), не включають в визначення завдань, пов'язаних з моральним вихованням: «головна мета цього етапу, – читаємо в програмі, – навчання читання і розвиток інтересу до художньої літератури, початок формування умінь естетичного порядку».

Ще одне визначення міститься в програмі Під редакцією Т.Ф. Курдюмової: «мета літературної освіти – становлення духовного світу людини, створення умов для формування внутрішньої потреби особистості в безперервному вдосконаленні, в реалізації її творчих можливостей». Це формулювання більш чітка, але носить дуже загальний характер, по суті справи, якщо виключити з неї слово «літературне», то вийде визначення мети загальної освіти в школі, яку можна віднести до будь-якого гуманітарного, та й не тільки гуманітарного предмету [19].

Найбільш повно цілі літературної освіти школярів, на наш погляд, представлені програмі з літератури під редакцією В.Г. Маранцмана: «загальна мета предметів гуманітарного циклу – розвивати в учня здібності відрізняти справжнє від уявного в мистецтві, житті, науці, сформувані критерії високого і низького в свідомості і поведінці людини, його ціннісні орієнтації.» Мета літературної освіти не тільки інтелектуальне освоєння, а й емоційне привласнення гуманістичного потенціалу мистецтва і науки, відпрацювання естетичних і психологічних механізмів спілкування людини з мистецтвом, наукою, людьми .

Це формулювання співвідносить цілі літературної освіти із загальною спрямованістю предметів гуманітарного циклу, враховує поліфункціональність літератури, широко трактує естетичну діяльність учня, включаючи в мету освіти і читацьку, і літературно-творчу діяльність. Визначення містить думку про те, що необхідною умовою впливу художнього твору на читача є його повноцінне естетичне сприйняття, яка є особливо актуальною для початкового навчання, оскільки в практиці початкової школи ще не подолано уявлення про художній твір, на основі якого вчитель організує пізнавальну, виховну роботу. Тому при визначенні мети початкового етапу літературної освіти ми будемо орієнтуватися на дане визначення мети літературної освіти в середній школі [19].

Таким чином, художня література дає можливість дитині практично освоїти духовний досвід поколінь людей, виробляє світогляд, виховує гуманність, розвиває емоційну сферу особистості, уяву, мислення.

1.2. Роль літератури у шкільній освіті у вихованні всебічно розвиненої особистості

Література – це предмет естетичного циклу, тому практично всі теоретики літератури визначають її як мистецтво, порівнюючи з живописом, музикою, театром.

Літературна освіта в школі передбачає, перш за все, формування читацької культури учнів, коли читання стає частиною самого життя. Якщо читання не стане буденною справою, потребою, звичкою, то неможливо зберегти національну культуру, не буде повноцінного розвитку. Зараз молоде покоління без особливого бажання бере в руки книгу: їх все більше цікавить Інтернет зі всілякими іграми. Гірко усвідомлювати, що нинішнє покоління пройде повз світові літератури, яка була створена дивовижними майстрами слова.

Як зазначила Любезнова Ю.В., зниження інтересу до читання – велика сучасна проблема нашого суспільства. Предмети гуманітарного циклу, зокрема, уроки літератури в старших класах скорочують. На зміну читанню приходять інформаційні технології. Не секрет, що багато старшокласників більшу частину часу просиджують за комп'ютером в соціальних мережах [61].

Спілкування з книгою замінює віртуальне спілкування. Метою школи є пробудження інтересу до читання у учнів. Єдиним засобом викликати глибокий емоційний – старшокласника перед близькою йому проблемою, що змушує самостійно міркувати і формулювати висновки по прочитаному художньому твору. Орієнтація на розвиток творчих сил учня повинна лежати в основі сучасного викладання літератури. Уроки літератури повинні відштовхуватися від моральних проблем, обговорення яких ставить старшокласників в особисту взаємодію з письменником і його героями. Викладання літератури в старших класах, засноване

на діалозі, співпраці вчителя і учня сприяє формуванню читацького інтересу, вихованню активного читача-школяра [61].

У сучасних умовах художня література виступає як джерело моральних орієнтирів, цінностей, патріотизму, благородства, моральної чистоти. Література облагороджує душу, олюднює почуття, вчить самостійно мислити, формує світогляд підростаючого покоління. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових шляхів і методів навчання літературі як основного навчального предмету у формуванні духовно-моральних цінностей підростаючого покоління і розвитку у них гуманітарного мислення. [61].

Таким чином, очікувані результати в процесі вивчення та аналізу творів художньої літератури були відображені в наступних показниках:

- ефективне спілкування з однокласниками та викладачами;
- аргументація своєї точки зору з приводу вивченого твору;
- правильне формулювання висновків з досліджуваної проблеми;
- вміння оцінювати себе як особистість.

Особистий досвід роботи автора в школі дозволяють зробити висновок про те, що духовно моральне виховання старшокласників реалізується на уроках літератури за допомогою вивчення художніх творів.

Святун Л.О. заперечує, що читання – найважливіша складова розвитку культури нації, а тим більше її генофонду – наших дітей. Одним з основних принципів навчання читання є його усвідомленість; це передбачає, що для прищеплення інтересу до книги, людина (і підліток, зокрема) повинен бачити в ній незамінний сенс. Інтернет не може і ніколи не замінить книгу. Як важливий і необхідний інформативний ресурс він і не змагається, не загрожує їй. Є більш серйозна небезпека. Це набирає «обертів» бездуховність.

Без духовності, що виховується через літературу (і в цьому вона незамінна), наші діти стануть поколінням інтелектуальних роботів, захищаючи своє "місце під сонцем" від таких же, і за тими ж обґрунтованими причинами [77].

Роль шкільної літературної освіти, таким чином, полягає не тільки у формуванні читацької культури учня, а й у формуванні особистості, що має на увазі розвиток в учня:

- вміння бачити за словом його носія (відчуває стилістичну забарвленість слова, оцінку, втілену в слові);
- інтересу до позначається словом реаліям або поняттям (до культурно-історичного семантичного ореолу слова);
- вміння знайти в творі незрозумілі для себе, «темні», місця і задуматися над їх художнім значенням (з цього і починається аналіз художнього твору);
- відчуття літературного твору як неповторного мистецького світу;
- вміння ставитися до літературного твору як до своєрідного художнього мови, яку потрібно освоїти для того, щоб зрозуміти його автора;
- вміння формувати власну точку зору, висловлювати і аргументувати її.

Уроки літератури – це завжди проблемна розмова, що веде до розуміння ціннісних смислів художнього твору, що йде не поверх тексту, а на основі змістовного аналізу всіх рівнів його художньої форми [77].

Одним із шляхів залучення школяра до літератури є розширення «простору» уроків, так званого, позакласного читання, особливо важливого в підлітковому віці, коли інтенсивно розширюється коло читання школярів, коли в їх читання вливається величезний потік «дорослої» літератури, коли складається диференціація читацьких інтересів. В цей час на перший план висувається завдання формування різнобічних читацьких інтересів, а також вдосконалення читацького сприйняття, розвитку художнього смаку і особистісного підходу до літературного твору, самостійності естетичних оцінок [77].

Читання формує погляди, відкриває нові світи, розвиває творче мислення, фантазію, розширює кругозір. Мова, культура мови, літературні норми – це те, що дає нам література. Вдумливе читання хороших книг виховує культуру мови і смак, прищеплює любов до рідної мови. Не читаючи, людина деградує, відбувається духовне зубожіння, збідніє мову і думка.

Асонова Е.А., Борусяк Л.Ф., Романічева О.С. згадують у своїй роботі термін літературної освіти і, провівши опитування, з'ясували, навіщо вона потрібна. Літературна освіта (ЛО) – складний, багатокомпонентний процес, в якому беруть участь найрізноманітніші соціальні інститути. У сучасних умовах підходи до ЛО, його організація та ефективність все більше проблематизуються учасниками освітніх відносин, його дослідниками. Як показують проведені нами фокус-групи та експертні інтерв'ю, абсолютна більшість суб'єктів ЛО вважають його дуже важливим тому, що діти повинні виростати читаючими і розуміючими літературу.

Найбільш складним, як це не парадоксально, питання про цілі ЛО здалося професіоналам-вчителям і бібліотекарям, тобто головним суб'єктам, які його здійснюють. По-перше, на відміну від інших суб'єктів освітніх відносин, вони цю тему дуже серйозно і глибоко проблематизують, оскільки постійно з нею стикаються професійно. І виявляється, що цілі можуть бути різними, а в залежності від них професійна діяльність повинна мати істотну специфіку.

Намагаючись знайти універсальну відповідь, вони найчастіше говорили про цілі літературного освітнього процесу дуже загально: «ростити читача», розвивати «читацьку культуру», це мистецтво жити, не торкаючись якоїсь конкретики. По-друге, частина вчителів усвідомлюють, що їх професійні цілі нерідко розходяться з інтересами дітей, а тому далеко не завжди їх діяльність виявляється успішною. Потретьє, багато вчителів впевнені, що сучасна шкільна програма багато в чому не відповідає запитам школярів, а тому цілі, які вони перед собою ставлять, в принципі не можуть бути реалізовані в повній мірі. В результаті виникає сильне почуття особистісної та професійної незадоволеності. Як сказала одна з вчительок, «я весь час думаю про це, і весь час хочу з усього цього піти, втекти: від усіх програм і від ЄДІ з літератури» [6]. По-четверте, вони розуміють, що в ситуації гострої конкуренції між безліччю форм дозвіллевої діяльності неможливо домогтися того, щоб всі діти любили читати.

В ході дослідження деякі вчителі висловлювали сумнів у тому, що доцільно робити уроки літератури обов'язковими, – саме через неочевидність цілей ЛО: «мені здається, це залежить від цілей. Якщо література як вхід в культуру, вони

обов'язкові. І ми дитину заштовхуємо в культуру. Інша справа, що в якийсь момент вона може вирішити, що вона туди більше не хоче, але все-таки культурні коди в неї вбили. Якщо мова йде про те, щоб дитина, наприклад, отримувала задоволення від читання, це інша історія, і не факт, що вони потрібні» [6].

Але все ж абсолютна більшість респондентів-вчителів і бібліотекарів вважають, що ЛО в школі необхідно: «потрібно, тому що читання — це універсальна техніка спілкування людини зі світом і з іншою людиною. Ми читаємо погляд іншого, текст іншого, текст в широкому сенсі. Ми читаємо текст світу, і ми в нього самі вписуємося. В ідеалі стаючи його якоюсь частиною» [6].

Для більшості учасників дослідження знання дітьми текстів не є основною метою ЛО, важливішою їм здається можливість за допомогою цих текстів зрозуміти світ і самих себе. Почасти саме тому не всі вони переконані в обов'язковості уроків літератури: адже не тільки література дозволяє це зробити [6].

Підхід багатьох мам і бабусь можна назвати прагматичним: вони вважають, що книги можуть допомогти дітям вирішити якісь проблеми, а їх — книги вибрати і вчасно надати. Деякі з них бачать у дітей якісь внутрішні дефіцити, які можуть заповнити книги, інші бояться, що підлітки можуть важко пережити пубертат, їм потрібна допомога, а її можуть надати і книги, зокрема вони допомагають запобігати суїцидам.

Треті сподіваються за допомогою книг відвернути підлітків від надмірного захоплення комп'ютером, що здається їм шкідливим для здоров'я та інтелектуального розвитку [6].

Особистий досвід респондентів показує, що читати корисно, людина вчиться на чужих помилках: «це якийсь такий життєвий дуже хороший досвід. Не всі ситуації ми проживаємо особисто. Частина ситуацій-я реально згадую, що це було в якійсь книзі, і я це використовую». Фактично мами говорили про те, що ЛО має бути націлене на виховання в дітях правильної системи цінностей, заповнення внутрішніх дефіцитів і допомогу у вирішенні життєвих проблем, в окремих випадках згадувалася і передача за допомогою літератури культурних кодів. Про розуміння літературних текстів, їх мови, художніх особливостей при цьому не йшлося.

Література сама по собі як художня цінність для масової свідомості, мабуть, не так важлива, як можливості книги в якості підручника життя, помічника в ній [6].

Літературну освіту як результат можна представити у вигляді єдності трьох компонентів:

- становлення здатності до адекватного емоційно-естетичного співпереживання (співтворчість);
- засвоєння необхідних теоретико- та історико-літературних знань, формування аналітичних та інтерпретаційних умінь;
- літературно-художня та літературно-критична творчість.

Шалагінов Б.Б. ставить питання: чи можна насправді довести потребу в тому чи іншому освітньому предметі, спираючись на якийсь чужий прецедент чи іноземний досвід? В умовах сучасної інженерно-технічної цивілізації різні навчальні дисципліни посідають неоднакове місце в системі освіти. Відомо, що для обґрунтування навчального предмета важливо довести дві речі: його необхідність та його неповторність (тобто те, що його зміст і функцію не здатний перебрати на себе, ні повністю, ні частково, жодний інший предмет). На переконання автора, необхідність полягає у тому, що кожна людина у своїх найважливіших життєвих рішеннях має спиратися на певні цінності, тобто вищі сенсоутворювальні ідеї та орієнтації, що синтезуються мислителями і митцями на основі реальності і виражаються в естетичній формі чи формулюються у філософських поняттях. Цінності згуртовують людей у цивілізаційно-культурну спільноту, єднають з власним історичним часом. Є цінності стародавнього світу, а є сучасні; існують цінності європейські, цінності східної цивілізації тощо. Тож саме у вихованні молоді в душі вищих ціннісних орієнтацій полягає перша умова – необхідність. Неповторність предмета «література» полягає у тому, що цінності засвоюються, стають фундаментом особистості, а отже, і всього суспільства лише через яскраве естетичне переживання, що його дає мистецтво, зокрема мистецтво слова. Україна завжди була серед палких поборників високих європейських цінностей. А як же в самому серці Європи? На жаль, це суспільство в наші дні

орієнтоване в основному на споживацтво, тож і «цінності» там мають такий самий споживацький характер. А та естетична сфера, через яку вони поширюються, – це «псевдомистецтво»: масова література, глянцева преса, реклама і все те, що філософи називають «м'якою зброєю» («м'якою силою»). Автор бачить, наскільки це далеко не лише від класичних європейських цінностей, а й від мрій та уявлень пересічного українця про європейську культуру! Відповідно цілі освіти «там» і у нас принципово різні: на Заході як у краю уже досягнутого добробуту – це виховання законослухняного споживача; в Україні, де повний добробут ще у віддаленому майбутньому, – виховання творця національної державності. Цікаво, що серед філософських бестселерів за останні 20 років на Заході немає таких, які б пропагували чи просто підносили класичні цінності; навпаки, всі вони пишуть про їхній занепад [80].

Клочек Г. висловлює свій погляд на питання ролі та сенсу літератури в шкільній освіті, підтверджуючи те що, минуло вже кілька десятиліть з того часу, як художня література перестала бути загально визнаною «королевою мистецтва», поступившись за популярністю аудіовізуальним різновидам мистецтва. Тож закономірно постає питання про потребу внесення коректив до змісту і методів викладання літератури в середній школі. Бо одна річ вивчення літератури в період золотого віку філологічної освіти, коли література не відчувала конкуренції з боку кіно, телебачення, інтернету, і зовсім інша – коли молода людина перебуває в потужних інформаційних, переважно аудіовізуальних, легших для сприймання потоках, які виробляють у неї, починаючи вже з дошкільного та молодшого шкільного віку, так зване кліпове мислення. Психологи зазначають, що молода людина, заражена таким способом мислення, важко зосереджується на сприйманні будь-якої інформації, через що у неї знижуються аналітичні здібності.

Невміння концентрувати увагу на якомусь одному питанні – серйозна психологічна проблема. Сучасні засоби масової інформації, особливо електронні, почали брати до уваги ці особливості мислення сучасної людини – намагаються розбивати тексти на невеликі фрагменти, а іноді навіть зазначають час у

хвилинах, протягом якого той текст можна прочитати. Актуальна програма з літератури зовсім не враховує ці зміни психофізіологічного характеру, навпаки, вона у певному розумінні їм сприяє, бо за своєю природою є «калейдоскопічною», тобто, по суті, «кліповою». Вона змушує ковзати по поверхні, а не заглиблюватися в суть предмета вивчення: численні письменницькі постаті не перетворюються на яскраві індивідуальності, а стають усього-на-всього прізвищами, які треба запам'ятати для ЗНО, знання ж про численні твори зводяться у кращому разі до сухої інформації загального характеру (тема – ідея – основні персонажі). Кожний твір, навіть найменший за розмірами (наприклад хоку), є окремим багатом в чому завершеним і самодостатнім художнім світом. Тому сприймання художнього твору є процесом входження у цей світ, переживанням художніх, наснажених естетичними емоціями, смислів. Програма шкільного курсу літератури, побудована на калейдоскопічно-кліповому принципі, фактично позбавляє учня можливості входити в художні світи творів [46].

Слоневська І.Б. розкриває культурологічну роль літератури в освіті. Авторка статті «Культурологічна роль літературної освіти у контексті сучасних освітніх реформ» наполягає на тому що, справжня національна культура не має нічого спільного з культурною самоізоляцією. Культурна соціалізація українського школяра чи студента означає, крім прилучення до української культури, також ознайомлення із здобутками інших культур, що, звичайно, відбувається крізь призму рідної. З огляду на це 1 вересня 1992 року до навчальних програм загальноосвітніх шкіл введений новий предмет – майже ровесник незалежної України – під назвою «Література народів світу», яка згодом змінилась на «Світова література» і насамкінець на нині чинну – «Зарубіжна література». Директор Центру наукових дослідження, академік Д.С. Затонський стверджує: «Світова література – вікно у світ, яке робить фактором свідомості особистості весь багатогранний духовний світ людства. Відкрити вікно у світ – означає представити українському читачеві зарубіжну літературу: переклади, різноманітні

трактування творів, особливості розвитку національних літератур» [35]. Унікальність дисципліни «Зарубіжна література» полягає в єдності національного і всесвітнього, загальнолюдського і особистісного. Своєрідний діалог національних творів на інтернаціональному рівні породжує нову реальність у сприйнятті образного світу і приводить до висновку: ми всі – громадяни Всесвіту, «мешканці однієї планети»» «пасажери одного корабля» (А.де Сент-Екзюпері) [35]. Курс зарубіжної літератури, який вивчається в контексті світового літературного процесу, сприяє ще й тому, щоб глибше зрозуміти роль, місце, значення рідної української літератури, шляхи її розвитку в системі «національна література і світовий літературний процес». На думку Є. Волощук, курс зарубіжної літератури значно більше, ніж курс будь-якої національної літератури, розімкнутий у просторі світової культури, тому серед його завдань і можливостей – висвітлення духовного та естетичного досвіду людства, який втілюється в конкретному творі [20]. З огляду на це деякі сучасні літературознавці (Є. Волощук, О. Ніколенко, Б. Шалагінов) вважають продуктивним такий підхід до вивчення зарубіжної літератури у середній та вищій школі, який називають «культурологічним» [20]. Культурологічний підхід вимагає відшукування зв'язків між історичною епохою, типом культури та способом мислення, особливостями сприйняття світу людиною. Він передбачає вивчення конкретних художніх текстів з опорою на різні контексти: контекст біографії автора твору, соціально-історичний, культурний контекст епохи.[54].

Висновки до розділу 1

Література має величезну роль у формуванні суспільства і особистості окремих людей. Без літератури ми б не мали змоги зберігати наші знання, які були набуті попередніми поколіннями та примножувати їх, і розвивати нашу цивілізацію. Без літератури неможливо існування нашої цивілізації. Але цінність її полягає не тільки в тому, що вона є системою зберігання знань. Література – творча діяльність, котра має важливе значення з кількох причин. З одного боку для письменника – це

спосіб самовираження та зв'язок з людьми. З іншого боку, літературний твір має вплив на людські емоції та інтелект.

Читаючи твір, ми можемо уявляти події, які описуються в ньому. А іноді починаємо асоціювати себе з їх героями. Завдяки літературі людина отримує не тільки знання у вигляді фактів, а й також аналізує сюжет, намагається розгледіти подальші події сюжету. Тим самим ми тренуємо нашу логіку. Ми переживаємо широку палітру емоцій разом з нашими улюбленими героями. Саме з перерахованих причин література є безцінним джерелом знань для всього людства. Це важливий інструмент для його розвитку, і розвитку кожної людини.

Читання збагачує моральний світ людини і робить з нього абсолютно іншу особистість, яка дивиться на певні речі зовсім по-іншому. Знайомство з літературними творами відбувається в школі, і це сприяє тому, що дитина починає звикати до того, що необхідно читати, але читати не тільки те, що передбачено програмою, а ще й додаткову літературу. У романах, оповіданнях і повістях він знайомиться з духовним світом різних героїв, а це дуже важливо, так як він може уявити себе на їх місці і продумати план своїх власних дій. Як відродно випробувати всі моменти, які відчуває основний герой? Попросту усвідомити і прожити життя ще раз, по-іншому, з чистого аркуша.

Література – це навчальний предмет. Його освоєння змісту перш за все має такі напрямки: послідовне формування читацької культури через залучення до читання художньої літератури; освоєння загальнокультурних навичок читання, сприйняття художньої мови і розуміння художнього сенсу літературного твору; розвиток емоційної сфери особистості, образного, асоціативного і логічного мислення; оволодіння базовим філологічним інструментарієм, що сприяє більш глибокому емоційному переживанню та інтелектуальному осмисленню художнього тексту; формування потреби і здатності вираження себе в слові.

Вчені вбачають мету і ціль літератур у передачі від покоління до покоління моральних та естетичних традицій національної та світової культури. Це сприяє формуванню і вихованню всебічно-розвиненої особистості.

Тактична мета осягнення літератури на етапі основного універсального освіти – формування потреби в читанні, культури читацького сприйняття і розуміння літературних текстів, що вважає осягнення художньої літератури як виду мистецтва, цілеспрямоване становлення здатності учня до адекватного сприйняття і розуміння сенсу різних літературних творів і незалежного тлумачення прочитаного в усній і письмовій формі. У досвіді читання, розуміння, говоріння про літературу в учнів поступово прогресує вміння користуватися літературною мовою як інструментом для вираження власних думок і відчуттів, виховується потреба в розумінні прочитаного, формується художній смак. Вивчення літератури в школі вирішує такі освітні завдання: усвідомлення комунікативно-естетичних можливостей мови на основі вивчення видатних творів російської літератури, літератури свого народу, світової літератури; формування і розвиток уявлень про літературний твір як про художній світ, особливим чином побудованому автором; оволодіння процедурами смислового та естетичного аналізу тексту на основі розуміння принципових відмінностей художнього тексту від наукового, ділового, публіцистичного тощо; формування умінь сприймати, аналізувати, критично оцінювати та інтерпретувати прочитане, усвідомлювати художню картину життя, відображену в літературному творі, на рівні не тільки емоційного сприйняття, а й інтелектуального осмислення, відповідального ставлення до різноманітних художніх смислів; формування ставлення до літератури як до особливого способу пізнання життя; виховання у читача культури вираження власної позиції, здатності аргументувати свою думку і оформляти його словесно в усних і письмових висловлюваннях різних жанрів, створювати розгорнуті висловлювання творчого, аналітичного та інтерпретуючого характеру; виховання культури розуміння «чужої» позиції, а також шанобливого ставлення до цінностей інших людей, до культури інших епох і народів; розвиток здатності розуміти літературні художні твори, що відображають різні етнокультурні традиції; виховання кваліфікованого читача зі сформованим естетичним смаком; формування ставлення до літератури як до однієї з основних культурних цінностей народу; забезпечення через читання і вивчення класичної та сучасної літератури культурної самоідентифікації; усвідомлення

значущості читання і вивчення літератури для свого подальшого розвитку; формування у школяра прагнення свідомо планувати своє дозвільне читання.

Вирішення цих завдань триває поступово в процесі усього навчання в школі, на всіх етапах навчання створюються умови для усвідомлення учнями безперервності процесу літературної освіти і необхідності його продовження за межами школи.

Література — наука, яка належить до предметів естетичного циклу як музика і образотворче мистецтво. Література – унікальний у своєму роді предмет, так як він єдиний має можливість говорити мовою образів про людську суть, про сенс життя. В літературі виражається все її різноманіття. Знання літератури здатне забезпечити духовне дорослішання, дає можливість співвідносити загальне і одиничне, індивідуальне і характерне в пропонованих обставинах життя.

У сучасних умовах художня література виступає як джерело моральних орієнтирів, цінностей, патріотизму, благородства, моральної чистоти. Література облагороджує душу, олюднює почуття, вчить самостійно мислити, формує світогляд підростаючого покоління. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку нових шляхів і методів навчання літературі як основного навчального предмету у формуванні духовно-моральних цінностей підростаючого покоління і розвитку у них гуманітарного мислення.

У передових умовах художня література виступає як ключ моральних орієнтирів, цінностей, патріотизму, благородства, моральної чистоти. Література облаштовує і облагороджує душу, олюднює відчуття, навчає думати, створює світорозуміння підростаючого покоління. У зв'язку з цим з'являється потреба розшуку сучасних шляхів і способів вивчення літератури як головного навчального предмету у формуванні духовно-моральних цінностей підростаючого покоління і становлення у них гуманітарного мислення.

2.МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5-11 КЛАСАХ

2.1. Огляд використовуваних методів і прийомів при навчанні літератури в середній школі

Коханова В.А. запевняє нас в тому,що методами навчання, від яких залежить чималий успіх роботи вчителя і школи в цілому, присвячений не один десяток фундаментальних досліджень як в теорії педагогіки, так і в приватних методиках викладання окремих навчальних предметів.

Відповідно до сучасної дидактики методи навчання – це основні види діяльності вчителя і учня, що забезпечують формування знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення навчально-виховних завдань.

Відображаючи двоєдиний характер педагогічного процесу, методи є одним з тих механізмів, які забезпечують взаємодію вчителя і учня. Метод навчання складається з елементів (частин, деталей), які називаються методичними прийомами [79,с.39].

Прийом навчання – це засіб і форма втілення методу навчання як моделі, що задає певний характер взаємодії вчителя і учнів. По відношенню до методу прийоми носять приватний, підлеглий характер. Вони не мають самостійного педагогічного завдання, а підпорядковуються тому завданню, яке переслідує даний метод. Одні й ті ж методичні прийоми можуть бути використані в різних методах. І навпаки, один і той же метод у різних вчителів може включати різні прийоми.

Перш ніж приступити до вибору методів, педагогу слід здійснити вибір мети, завдань і змісту навчання, вивчивши одночасно реальні навчальні

можливості учнів. А це, в свою чергу, значно полегшить вчителю конструювання плану уроку, всієї навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Однією з гострих проблем сучасної дидактики є проблема класифікації методів навчання. В даний час немає єдиної точки зору з цього питання. У зв'язку із тим, що різні автори в основу підрозділу методів навчання на групи і підгрупи кладуть різні ознаки, існує ряд класифікацій. Найбільш ранньою класифікацією є поділ методів навчання на методи роботи вчителя (розповідь, пояснення, бесіда) і методи роботи учнів (вправи, Самостійна робота) [79,с.39].

Поширеною в педагогічній науці є класифікація методів навчання за джерелом отримання знання. Відповідно до такого підходу виділяють:

- 1) словесні методи (джерелом знання є усне або друковане слово);
- 2) наочні методи (джерелом знань є спостережувані предмети, явища, наочні посібники);
- 3) Практичні методи (учні отримують знання і виробляють вміння, виконуючи практичні дії) [79,с.40].

Існують і інші інтерпретації класифікацій методів навчання. Становлення системи специфічних методів викладання літератури пройшло тривалий шлях, пов'язаний з іменами видатних вчених.

Н. І. Новіков (1774-1818)

Просвітницька діяльність Н. І. Новікова була присвячена втіленню ідеї морального виправлення суспільства з допомогою поширення корисних знань і розумно поставленого виховання. Серед педагогічних робіт Н. І. Новікова: «про виховання і настанови дітей»; «про ранній початок вчення дітей»; «про сократическом способі вчення»; «про естетичне виховання»; «фамільна розмова» та ін [В.А. Кохановой.,с.40]. Мета виховання, на думку Н.І. Новікова, вдосконалення людини за допомогою гармонійного розвитку фізичних, моральних і розумових здібностей особистості. В процесі навчання велику роль відіграє особистість вчителя, який повинен володіти знанням педагогіки та дитячої психології, творчо підходити до навчання і виховання і поважати особистість учня. Головною формою навчання повинна стати самостійна

діяльність учнів, в основі якої спостереження, зіставлення, аналіз доступних явищ і факт. У процесі навчання необхідно використовувати цікавий і наочний навчальний матеріал, пов'язувати теоретичні знання з практичними потребами[79,с.40].

Ф. І. Буслаєв (1818-1897)

Засновником наукової методики викладання російської мови та літератури є Федір Іванович Буслаєв — філолог, історик мистецтва. Методична система Ф.І. Буслаєва, концепція навчання російській мові і літературі викладена в книзі «про викладання вітчизняної мови» (1844). Навчання будується на основі методу індукції (від приватного до загального): навчання теорії словесності досягається за допомогою вивчення класичних творів на основі самостійного читання і філологічного аналізу, в процесі яких набуваються теоретичні знання, що закріплюються потім письмовими вправами (переклади, виклади, реферати, твори). Велике значення має «історичний» (евристичний) метод: вчителю слід не повідомляти учням готові знання, а вміло поставленими питаннями змушувати учня дошукуватися до суті предмета. Основним прийомом є зіставлення [79,с.41].

В. І. Водовозов (1825-1886)

Методична система В.І. Водовозова викладена в наступних роботах: «Книга для початкового читання в народних школах», «Книга для вчителів», «словесність у зразках і розборах».

В основі системи освіти, на думку В. І. Водовозова, повинна бути ідея загальногуманного розвитку особистість. Навчання має будуватися на основі «реального», або «практичного», методу, що володіє творчою природою і спирається на наукові методи пізнання:

- вільне дослідження;
- сувору послідовність у розгляді матеріалу;
- індуктивні прийоми аналізу.

Основою літературної освіти є розбір ідейно-художніх особливостей окремого твору. В. І. Водовозов розробив систему питань і аналітичних бесід, спрямованих на розвиток дослідницьких здібностей учнів. Вивчення літератури засноване на порівнянні творів одного письменника, а також на зіставленні творів російської та зарубіжної літератури [79, с.41-42].

В. Я. Стоюнін (1826-1888)

Методична система В. Я. Стоюніна викладена в посібнику «Про викладання літератури» (1864), в якому метою викладання словесності проголошується розвиток мислення, трудових навичок, естетичного смаку учнів, оволодіння прийомами наукового аналізу. Навчання будується на основі ідейно-естетичного аналізу творів за допомогою аналітичної бесіди і системи письмових робіт. В. Я. Стоюнін знаходить недоліки і в такому прийомі, коли викладач в ході розбору творів озвучує власні, готові висновки. Правильно надійде той учитель, який залишить чільне місце бесіді з учнями і їх спробам самостійного розбору. В. Я. Стоюнін вважає, що найбільш важливою в роботі учителем є вміння постановка питань, а не голослівна характеристика творів [79, с.42].

В. П. Острогорський (1840-1902)

Віктор Петрович Острогорський є автором навчальних і методичних посібників, в яких вперше були розроблені проблеми вивчення біографії письменника, виразного і позакласного читання, а також позакласної роботи.

Основні методичні ідеї Острогорського викладені в його «бесідах про викладання словесності» (1884). Виступаючи прихильником академічного викладання в старших класах, Острогорський радить при повідомленні учням наукових фактів ніколи не забувати про виховну мету і порушувати в учнів інтерес до подальшого самостійного вивчення науки про літературу. Його план курсу історії російської літератури ґрунтується на вивченні поезії як мистецтва. Тому з багатьма пам'ятками давньоруської літератури він рекомендує знайомити учнів в курсі вітчизняної історії. Більш обережно підходить він до вибору творів новітньої літератури, думка про які ще не усталилося,

рекомендуючи ці твори для позакласного читання. Спеціальні розділи посібника присвячені виразному читанню і читанню напам'ять[79,с.42-43].

В. П. Острогорський по праву визнається творцем методики виразного читання. Свою ідею органічної єдності виразного читання та аналізу літературного твору він розвиває в книзі «Виразне читання (1885).

Ц. П. Балталон (1855-1913)

З методистів кінця ХІХ-початку ХХ ст. слід назвати Цезаря Павловича Балталона, який досліджував психологічну природу дитячого читання, обґрунтував метод виховного читання. З переказів Ц. П. Балталон вважав за краще вільний, а не «близький до заучування напам'ять». В книзі «Виховне читання»(1908) він пропонує замість хрестоматій і пояснювального читання — читання вчителем, письмові замітки про прочитане, бесіду про прочитане, письмовий виклад вражень, виправлення помилок, читання учнів, списування з письмового тексту і граматичні вправи, самостійне приготування уроків[79,с.43-44].

Бесіда з учнями про прочитане з заздалегідь приготованих питань має «трояку мету»:

- відтворення учнями найголовніших, найбільш впаданих кожному моментів з тексту;
- коментування прочитаного тексту;
- оцінка учнями під керівництвом вчителя явищ життя, зображених в оповіданні, достоїнств і недоліків самого оповідання.

Таким чином, навколо кожного читання утворюється своє закінчене коло занять.

В. В. Голубков (1880-1968)

У 1909 р. Василь Васильович Голубков опублікував посібник для вчителів «новий шлях вивчення художніх творів і складання письмових робіт» що відрізнявся оригінальним підбором сучасної йому літератури і критичних статей. Основною працею В. В. Голубкова є підручник «Методика викладання

літератури» (1962) , в якому він узагальнив досвід дореволюційної і радянської школи, позначений характер взаємовідносин літератури з іншими дисциплінами, сформулював сучасне розуміння специфіки предмета. На основі докладного розбору досліджуваних творів обґрунтував використання наступних методів і прийомів навчання [79,с.44].

1) лекційний метод (повідомлення нового матеріалу, виразне читання, розповідь вчителя).В. В. Голубков виділяє два види лекцій:

А) монографічні (про життєвий і творчий шлях письменника);

Б) оглядові (охоплюють широке коло явищ тієї або іншої епохи, основний матеріал: відомості історичного та літературного характеру).Положення про монографічну лекцію:

- лекція повинна з'ясувати, в чому особливість письменника як художника і мислителя;
- як він пов'язаний з епохою;
- як розвивався стиль письменника, які були основні етапи його творчого шляху;
- Що нового він вніс у суспільне життя і в історію літератури;
- лекція повинна включати матеріал художніх текстів.

Лекційний метод має відповідні прийоми: елементи бесіди, риторичні питання, робота над планом і записом лекції, використання різних видів наочність.

2) Метод літературної бесіди.

В. В. Голубков виділяє два різновиди літературної бесіди: бесіду за задалегідь даними питань і вільну бесіду.

1. Бесіда за задалегідь даними питань.

Вимоги до питань:

- правильність;
- конкретність;
- простота;

- чіткість.

Положення про бесіду:

- слід не тільки дати питання, а й допомогти підготуватися учням;
- при проведенні бесіди необхідно залучити в роботу всіх учнів; і в ході бесіди необхідні додаткові, навідні запитання;
- з деяких питань можлива попередня підготовка окремих учнів.

2. Вільна бесіда.

Положення про бесіду:

- вільна бесіда будується з питань, що виникають в процесі навчання;
- у викладача є попередній план бесіди, але необхідна можливість питань з боку який учиться.

Метод літературної бесіди забезпечується наступними прийомами: вмiла постановка питань, вступне і заключне слово вчителя [79,с.45].

3) Метод самостійної роботи, що завершується зазвичай усними доповідями і письмовими творами.Формами самостійної роботи можуть бути:

- усне малювання;
- складання кіносценарію[79,с.45].

У старших класах використовуються такі види самостійної роботи, як доповідь і диспут[79,с.46].Положення про доповідь:

- доповіді привчають учнів до активного вивчення матеріал;
- вони сприяють розвитку усного мовлення;
- для доповідей краще вибирати додаткові питання: основні проблеми твору слід з'ясувати шляхом класного колективного розбору.

Положення про диспут:

- вчитель не повинен чекати, коли диспут виникне сам в загальному ході заняття, вчитель може сам поставити дискусійні питання;
- вчитель повинен надавати учням активне сприяння;

- цінність доповіді: робить мову цілеспрямованою, привчає мобілізувати всі докази на захист певних положень.

Метод самостійної роботи реалізується за допомогою наступних прийомів: попередня робота над планом, обговорення та оцінка самостійної діяльності.

4) коментоване читання, що є різновидом лекційного методу з елементами літературної бесіди[79,с.47].

М. А. Рибникова (1885-1942)

Серед педагогів, які зробили значний внесок в оновлення змісту освіти, була М.А. Рибнікова — педагог і теоретик, одна із засновників радянської методики викладання російської мови та літератури, фольклорист і етнограф, літературознавець і художник. Основні праці М. А. Рибнікової присвячені методології та методиці вивчення літературних творів, розвитку мовлення учнів, проблем теорії літератури, стилістиці, усній народній творчості. Вона розробила науково обґрунтований курс методики викладання літератури (1941), в якому особливу увагу приділено виховній та освітній ролі літератури у формуванні особистості учнів, їх творчих здібностей[В.А. Кохановой.,с.47-48]. Серед методів, пропонованих М. А. Рибнікової, важливе місце займає метод виразного читання. Вона переконана що виразне читання твору учнем укладає процес розбіру. «Ми не заперечуємо наочності зорової, — пише Рибникова, — але самою природою звучить слова визначений основний метод проникнення слова в свідомість-метод його виразного проголошення[В.А. Кохановой.,с.47-48].»

М. А. Рибникова сформулювала чотири основних дидактичних правила, що лежать в основі методів викладання література:

- 1) навчання повинно бути різним сторони сприйняття учнів;
- 2) учні повинні ясно розуміти поставлену перед ними завдання;
- 3) мистецтво методиста-показати складне в простому, нове в знайомому;
- 4) важливо з'єднати дедукцію з індукцією[В.А. Кохановой.,с.47-48].

Особливу увагу в методичній системі Рибникової приділено впливу живого слова на слухача, читача. В її працях знайшли місце лекція і бесіда, самостійна творча робота учня, різні коментарі, ігри, літературні виставки, виразне читання, зв'язок класних і позакласних занять і багато іншого. Вона завжди підкреслювала цілісність і вибірковість шкільного аналізу і відкидала методи або прийоми, які ставали самоціллю [Технологии и методики обучения литературе [79,с.48].

Н.І. Кудряшев (1904-1982)

Класифікація методів Н. І. Кудряшева викладена в роботі «Взаємозв'язок методів навчання на уроках літератури» (1981). Система методів навчання обумовлена логікою пізнавальної діяльності учнів при направляючому керівництві вчителя. Методи в системі Н.І. Кудряшева відповідають ступеням в логіці пізнавальної діяльності учнів в галузі літератури. Основа класифікації-тип пізнавальної діяльності, охарактеризований в працях І. Я. Лернера і М. Н. Скаткіна, тобто рівень самостійності пізнавальної діяльності, якого досягають учні, працюючи за запропонованою вчителем схемою. Н. І. Кудряшев описав наступні методи [79,с.48].

1) Метод творчого читання. Мета: активізація художнього сприйняття учнів на різних етапах вивчення твору. Метод реалізується за допомогою наступних прийомів:

- виразне читання;
- коментоване читання;
- бесіда;
- творчі завдання з особистих вражень або по тексту твору;
- постановка навчальної проблеми, що впливає з прочитаного і поглиблює художнє сприйняття школярів.

Прийоми припускають наступні види навчальної діяльності:

- читання;
- заучування напам'ять;

- слухання;
- складання плану;
- розповідання;
- близькі до тексту перекази;
- створення відгуків;
- розгляд ілюстрацій.

2) Евристичний метод.

Цей метод передбачає частково-пошуковий характер пізнавальної діяльності учнів, вивчення елементів науки і літератури. Словесники зазвичай використовують модифікацію даного методу-евристичну бесіду, в ході якої вчитель, спираючись на наявні у школярів знання і практичний досвід, підводить їх до розуміння і засвоєння нових знань, формування висновків [79,с.49].Евристичний метод реалізується за допомогою наступних прийомів:

- побудова логічно чіткої системи питань, що допоможе здійснити самостійне добування знання;
- побудова системи завдань за текстом;
- постановка проблем.

Прийоми припускають наступні види навчальної діяльності:

- підбір текстового матеріалу;
- переказ з елементами аналізу;
- розбір епізоду;
- аналіз образу героя твору;
- складання плану (наприклад, до твору або виступу);
- постановка проблеми.

3) Дослідницький метод.

Даний метод передбачає творче засвоєння знань, які учні здобувають самостійно в процесі дослідження проблеми, порівняння різних варіантів

одержуваних відповідей. Дослідницький метод реалізується за допомогою наступних прийомів:

- постановка проблемних питань;
- дослідницькі завдання.

Прийоми припускають наступні види навчальної діяльності:

- самостійний аналіз частини і цілого літературного тексту;
- зіставлення (двох творів одного автора, двох авторів, різних видів мистецтва);
- оцінка інтерпретації першоджерела [79, с.50].

4) Репродуктивний метод.

Характерні ознаки репродуктивного методу:

- знання учням пропонуються в «готовому» вигляді;
- вчитель не тільки повідомляє знання, а й пояснює їх;
- школярі свідомо засвоюють знання, розуміють їх і запам'ятовують.

Репродуктивний метод реалізується за допомогою наступних прийомів:

- правильне відтворення (репродукція) отриманих знань;
- багаторазове повторення.

Прийоми припускають наступні види навчальної діяльності:

- запис плану або конспект;
- лекція вчителя;
- робота за підручником;
- доповідь за готовими матеріалами [79, с.51].

В. А. Нікольський

Класифікація методів і прийомів навчання літературі, розроблена В.А. Нікольським, представлена в навчальному посібнику «Методика викладання літератури в середній школі» (1971). Класифікація В. А. Нікольського заснована на положенні про те, що художня література впливає і на уяву, і на

почуття читача, і на його розуміння сенсу прочитаних. Відповідно до цієї ідеї В. А. Нікольський розрізняє дві основні групи методів і прийомів: методи і прийоми емоційно-образного осягнення творів художнього слова і методи і прийоми тлумачення цих творів [79,с.51].

1) Методи і прийоми емоційно-образного осягнення творів художнього слова:

- виразне читання вчителя (готує школярів до подальшого аналізу твору; виразне читання вчителя має відгукнутися у виразному читанні учнів);
- заучування напам'ять (значення заучування напам'ять обумовлено тим, що образ не замінимо міркуваннями про нього, крім того, заучуючи напам'ять, учні збагачують свою пам'ять образними виразами);
- переказування (недослівна передача твору або його частини. носить особистий характер, так як при переказуванні проявляється особисте ставлення учня до твору, власна манера оповідання).

За ступенем близькості до оригіналу слід розрізняти переказ, близький до слів автора, і переказ, близький до плану твору. У 5-6 класах використовуються: елементарні вправи в переказуванні невеликих оповідних і описових уривків, в 7-8 класах-переказування авторської характеристики героїв, в 9-11 класах – переказування сторінок, що містять авторський аналіз душевних переживань героя, сюжетних віршованих творів, розгорнуті описи природи);художнє розповідання за мотивами твору (допускає більш вільне ставлення до літературного матеріалу, який скорочується або перекомпоновується учнями. В даному випадку необхідно дбати про цілісність викладу); доказування творів (переказування з відступами від оригіналу, при якому допустимі невеликі вставки. такий прийом називають усним словесним малюванням, але дане завдання може бути виконано і письмово. Цінність його полягає в активізації читацької уяви і творчих здібностей) [79,с.42-53];

- художнє ілюстрування (у створенні ілюстрації головним є не техніка малюнка, а вгадування думки письменника і живе ставлення до його героя. В

рамках ілюстрування В. А. Нікольський розглядає сценарії, кіносценарії. Вибирати і коротко характеризуються епізоди твору, які могли б скласти зміст явища у виставі або кінокадра у фільмі).

2) Методи і прийоми тлумачення цих творів:

- коментоване читання (вид роботи, при якому вчитель на уроці читає вголос рядки письменника і відразу ж розкриває їх зміст, підкреслює майстерність письменника. За допомогою коментованого читання вчителя В. А. Нікольський рекомендує вивчати перші глави великого оповідного твору і перші дії п'єси);

- бесіда словесника з учнями (питання вчителя стимулюють самостійні спостереження і роздуми учнів над твором. Вид бесіди: вільна бесіда (проводиться для обміну в класі думками про щойно прочитаному творі з метою з'ясувати, як воно сприйнято учнями в процесі самостійного читання, порушити до нього інтерес); бесіда з запитальника вчителя(проводиться з метою аналізу твору) ;(найбільш інтенсивна форма бесіди. Такий урок називають уроком-диспутом. В. А. Нікольський не згоден з даним терміном, так як диспут являє собою суспільну справу, не обмежене рамками класу і навчальної програми); Підсумкова бесіда проводиться, коли аналіз твору завершено і постає необхідність звести окремі положення система));

- Слово вчителя;
- Самостійна робота учнів над літературним матеріалом (підрозділяється на три види:лабораторні заняття (вибираються вірші, сторінки оповідних і драматичних творів, що володіють відносною закінченістю, наприклад: зіставлення ранніх редакцій творів з остаточною); семінарські заняття; твори, що володіють дослідницьким характером, що ріднить їх з лабораторними заняттями, де учні здійснюють самостійно шлях від спостереження до узагальнень) [79,с.53].

Г. М. Іонін

Г. М. Іонін у своїй книзі «Шкільне літературознавство: Навчальний посібник до спецкурсу» (1986) будує класифікацію методів навчання літературі на визначенні характеру спільної діяльності вчителя і учня у виборі методу осягнення літератури. У книзі Г. М. Іоніна названі три основні методи:

- Метод художньої інтерпретації, при якому учень стає читцем-інтерпретатором, а учитель-своєрідним режисером. Це творчий метод.
- Метод критико-публіцистичний пропонує відповідний характер освоєння літератури. Формується певний тип читача-читача-критика, що володіє мотивованими оцінками. природно, що необхідний і критик-редактор, яким стає вчитель.
- Метод літературного пошуку передбачає розвиток шкільного літературознавства, певних дослідницьких здібностей [Технологии и методики обучения литературе [79, с.53].

2.2. Сучасні підходи до викладання літератури в середній школі

Вчений літературознавець Б.А.Ланін писав про те, що у лабораторії літератури всю її історію працювали фахівці, які генерували найбільш ефективні шляхи в педагогіці читання. Вони просувалися по всьому фронту дослідницьких проблем: від коментованого читання до творчого розвитку школярів. Методичні дослідження ефективні, коли вони встановлюють тісні зв'язки з викладацькою практикою. Йти від літератури до дитини-єдиний вірний шлях для сучасної методики. У 1998 році вченого вийшов у Великобританії невеликий підручник для англомовних університетів, і він все частіше замислювався над тим, яким має бути зміст літературної освіти в наступаючому столітті.

Вивчення читацьких інтересів школярів дозволило подолати десятиліттями розширювався розрив між дитячими читацькими інтересами і шкільною програмою. Стало яким, що без справжнього підручника «Сучасна література» літературної освіти не вийде. Спочатку Експертна рада Міністерства рекомендувала першу програму з такою назвою, потім з'явився підручник, який Міністерство схвалило, хоча і в статусі «допущеного» навчального посібника. Б.А.Ланін розробив поняття читачелецентризму. Змінилася роль учня – він не може бути колишнім пасивним читачем навчальних текстів. Його особлива активність ґрунтується як на умовних, так і на безумовних факторах. До безумовних факторів відносяться:

- 1) співтворча активність читача в процесі читання;
- 2) психологічна активуюча роль літератури;
- 3) особистісна зверненість літературного тексту;

До умовних можна віднести:

- 1) «Цікавість» читаного тексту;
- 2) Ступінь примушеності читача до прочитання. Так як коло читання учня зумовлене досить насиченою програмою, його творча активність обмежена сприйняттям та інтерпретацією.

- 3) Літературна кваліфікація читача, його обізнаність в умовних формах мистецтва.

Читачеві стало логічним обґрунтуванням вибору художніх творів для майбутніх підручників. У тому, що поява підручників нового типу неминуче, не було сумнівів. Важливо було не помилитися з вибором напрямку, правильно «застебнути перший гудзик». Ні у кого не було в ту пору такої глибокої обізнаності у методиці літератури, якою володів Біленький. Їм необхідно було наздоганяти старше покоління, бути гідним його і, по можливості, перевершити: адже історії методики викладання літератури, яка була б представлена як історія ідей, що змінювали один одного у XIX-XX століттях, ще не було створено на той час! Тому Ланін прискорив роботу над антологією «Методика викладання та вивчення літератури», глави з якої публікувалися у

вигляді розвороту на два друкованих листа (приблизно 70-75 тисяч знаків) у газеті «Література» – додатку до газети «Перше вересня». Ця книга обсягом близько сорока авторських вийшла в 2001 році в японському центрі слов'янських досліджень Хоккайдського університету в Саппоро. Переформатована як підручник-практикум для університетів, ця книга розійшлася серед студентів, а в 2018 р. виходить у видавництві «Юрайт» четвертим виданням, вже в якості повноцінного підручника. Революційним нововведенням стала поява інтернету. Змінюватися тип читання, слідом за ним – читацька техніка, а потім – читацькі стратегії. Як завжди, технічні зміни спричинили за собою якісні та структурні зміни повсякденного життя, відповідно – в особливостях читання. Тому вирішили, що в наших підручниках неодмінно повинні бути завдання, пов'язані з інтернетом. А пізніше ці завдання склалися в систему, що веде школяра від пошуку інформації в 5-му класі до створення і розміщення власного контенту в 9-му класі. Ланін підкреслює, що вона саме склалася в процесі роботи з дітьми та під час роботи над підручниками, бо розвивався за експоненті сам Інтернет, і по ходу роботи виникали нові методичні ідеї [7].

Як стверджує Муразіна В.А. різноманітні і складні вимоги, що пред'являються сучасним життям (конфлікти, економічна нестабільність) індивідам і суспільству роблять насущним розвиток критичного мислення, рефлексивного і цілісного розуміння життя. Це означає – думати за себе, діяти на тлі складного, взаємопов'язаного і схильного до конфліктів оточення, контролювати свої вчинки, засновані на власних почуттях, думках і цінностях і бути автором свого життя суспільства [63,с.38].

Ці виклики сучасного суспільства ведуть до зміни поглядів на цілі і завдання школи. Повноцінна освіта розглядається як необхідна умова досягнення бажаного рівня життя і один з найважливіших факторів прогресу економіки і суспільства в цілому. На думку вчених, освіта повинна перетворитися в процес безперервного розвитку людської особистості, знань і навичок, а також здатності виносити судження і робити різні дії [63,с.38].

Сьогодні система освіти повинна формувати такі якості особистості як ініціативність, інноваційність, мобільність, гнучкість, динамізм і конструктивність. Майбутній професіонал повинен володіти прагненням до самоосвіти протягом усього життя, володіти новими технологіями і розуміти можливості їх використання, вміти приймати самостійні рішення, адаптуватися в соціальній і майбутній професійній сфері, вирішувати проблеми і працювати в команді, бути готовими до перевантажень, стресових ситуацій і вміти швидко з них виходити.

Виховання такої соціально і професійно активної особистості вимагає від педагогів сучасної школи застосування абсолютно нових методів, прийомів і форм роботи. Щоб сформувати компетентного випускника у всіх потенційно значущих сферах, необхідно застосовувати активні методи навчання, технології, що розвивають, перш за все, пізнавальну, комунікативну та особистісну активність.

Відображенням цієї потреби суспільства в підготовці людей не тільки знають, а й вміють застосовувати свої знання, є компетентнісний підхід у викладанні.

Компетентнісний підхід веде до зміни освітньої парадигми і передбачає пошук таких підходів і методів навчання учнів, при яких вони набувають вміння використовувати отримані знання в життєвих різних ситуаціях[63,с.39].

Під поняттям «компетентнісний підхід» мають на увазі спрямованість процесу навчання на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості. Результатом цього процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою людини [63,с.39]. Така характеристика повинна сформуватися в процесі навчання і містити знання, навички, досвід відносин, досвід діяльності.

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно орієнтованим, оскільки стосується особистості учня і може бути реалізованим і перевіреном тільки в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій[63,с.39].

Компетентнісний підхід передбачає не засвоєння учнем окремих один від одного знань і умінь, а оволодіння ними в комплексі. У зв'язку з цим і визначається система методів навчання. Для того щоб відбирати методи навчання, важливо розібратися у визначеннях.

Компетенція – відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його ефективної продуктивної діяльності. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості-знань, умінь, навичок, способів діяльності, що задаються для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них. Це ті здібності та вміння, які дозволяють ефективно діяти і домагатися необхідного результату.

Компетентність – оволодіння учнем відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності. Це здатність і готовність особистості до діяльності. Компетентність - вже відбулося якість особистості (сукупність якостей) учня і мінімальний досвід діяльності в цій сфері. Це характеристика людини. здатного ефективно діяти і домагатися необхідного результату суспільства [63,с.39].

Компетентнісний підхід в освіті протистоїть традиційному предметному навчанню, в основу якого закладена ідея трансляції і засвоєння знань (інформації), дворівневій (знає – не знає) системі оцінки, примусовій формі організації занять.

Компетентнісний підхід не виключає формування певної бази знань, умінь і навичок. Але в ньому знання і вміння збігаються. Так як знання потрібні людині для того, щоб розуміти і діяти в конкретній ситуації, домагаючись потрібного результату. Він акцентує на необхідності нового розуміння знання як інструменту вирішення життєвих проблем, потреби в інтегруванні знання в більш складні структури – здібності (компетенції), життєву компетентність.

При компетентнісному підході знання не дорівнює інформованості, знання не можна передати і засвоїти. Знання дорівнює вмінню досягти результату відповідно до поставленої мети. Воно виробляється в значущій для людини діяльності (відповідно до його бажаннями, цілями). Знання – результат

навчання на основі мотивації і відповідальності. Діти можуть навчитися робити тільки те, до чого вони здатні, що їм хочеться. Основна умова «придбання» учнями знання – це його власна самостійна розумова активність, його спроба породити знання на основі своїх інтересів, бажань, припущень, міркувань і висновків самостійної діяльності суспільства [63,с.40].

При компетентнісному підході залежності від того, що цінує те чи інше суспільство і що вважається важливим всередині суспільства з точки зору індивідів, груп та інститутів, відбираються ключові компетенції.

Поняття ключової компетенції використовується для позначення тих компетенцій, які дозволяють індивідам брати ефективну участь у багатьох соціальних областях або контекстах і які є запорукою загального життєвого успіху для індивідів і успішного функціонування суспільства [63,с.40].

Парламент і Рада Європи в 2006р. виділив ключові компетенції для навчання людини протягом усього життя:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземними мовами;
- математична грамотність і базові компетенції в науці і технології;
- комп'ютерна грамотність;
- освоєння навичок навчання;
- Соціальні та громадянські компетенції;
- почуття новаторства та підприємництва;
- обізнаність і здатність виражати себе в культурній сфері.

Систему компетентностей у сучасній освіті складають:

- ключові компетентності(метапредметні), які визначаються як здатність людини виконувати складні поліфункціональні види діяльності, ефективно вирішуючи проблеми;
- загальногалузеві(міжпредметні), які учень набуває під час освоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі;
- предметні, що формуються в рамках окремого предмета[63,с.40].

А. В. Хуторській визначає наступні групи ключових компетенцій:

- ціннісно-сміслові. Ці компетенції пов'язані з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, усвідомлювати свою роль і призначення[63,с.40]. Вони припускають вміння формувати власні ціннісні орієнтири по відношенню до досліджуваних предметів і сфер діяльності; володіти способами самовизначення в ситуаціях вибору на основі власної позиції; здійснювати індивідуальну освітню траєкторію з урахуванням загальних вимог і норм;

- загальнокультурні. Це пізнання і досвід діяльності в галузі національної та загальнолюдської культури; духовно-моральні основи життя людини і людства, культурологічні основи суспільних явищ і традицій, компетенції у побутовій і культурно-дозвілєвій сфері. Ці компетенції передбачають вміння володіти знаннями і досвідом виконання соціальних ролей, визначати своє місце в навколишньому світі, володіти культурними нормами і традиціями, мати усвідомлений досвід життя в багатонаціональному, багатоконфесійному суспільстві, володіти елементами художньо-творчих компетенцій читача, слухача, виконавця, глядача і т. п.;

- навчально-пізнавальні. Це сукупність компетенцій учня в сфері самостійної пізнавальної діяльності. Сюди входять способи організації Цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки. В рамках цих компетенцій учень повинен вміти відрізнити факти від домислів, володіти вимірювальними навичками, використовувати різні методи пізнання[63,с.40];

- інформаційні. Компетенції, що передбачають навички діяльності по відношенню до інформації в навчальних предметах і освітніх областях, а також в навколишньому світі. Учні повинні володіти навичками роботи з різними джерелами інформації (книгами, словниками, довідниками, картами, Інтернет та ін.); самостійно шукати і систематизувати необхідну інформацію, виділяючи в ній головне; володіти навичками користувача інформаційних пристроїв (комп'ютера, магнітофона, принтера, факсу);

- комунікативні. Ці компетенції передбачають знання мов, навички роботи в групі, колективі, володіння різними соціальними ролями. Учні

повинні вміти представити себе усно, письмово, написати анкету, заяву, резюме; вміти представити свій клас, школу, країну в рамках міжкультурного спілкування в режимі діалогу культур; володіти різними видами мовленнєвої діяльності та мовної компетенції; мати позитивні навички спілкування в полікультурному, поліетнічному, поліконфесійному суспільстві[63,с.41];

- соціально-трудові. Це виконання ролі громадянина, спостерігача. учень повинен знати права і обов'язки в питаннях економіки і права, в області професійного самовизначення. У дану компетенцію входять вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, діяти відповідно до особистої і суспільної вигодою, володіти етикою трудових і цивільних взаємин;

- компетенції особистісного самовдосконалення спрямовані на освоєння способів фізичного, духовного, інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції і самопідтримки. Учні повинні позитивно ставитися до свого здоров'я і вміти його берегти; володіти способами фізичного самовдосконалення, емоційної саморегуляції і самоконтролю; володіти елементами психологічної грамотності і поведінки суспільства [63,с.41].

Процеси гуманізації сучасної освіти сприяють значною мірою пошуку нових підходів до вивчення зарубіжної літератури в школі. Перспективним є використання інноваційних технологій навчання[63,с.50].

Інноваційна діяльність – це створення нового (оригінальних прийомів, цілісних педагогічних концепцій), того, що змінює звичайний погляд на явище, перебудовує суспільно-педагогічні відносини.

Інноваційне навчання – це такий навчальний процес, який будується як творча взаємодія вчителя і учнів, максимально спрямоване на самостійний пошук учнями нових знань, нових пізнавальних орієнтирів високого рівня складності, вироблення загальнолюдських норм і цінностей, оволодіння мистецтвом рефлексії[63,с.51].

Мета інноваційного навчання – розвиток у школярів здатності творчо освоювати новий досвід. Основою такого освоєння є цілеспрямоване формування творчого і критичного мислення, досвіду та інструментарію

навчально-пошукової діяльності, рольового та імітаційного моделювання, пошуку і вироблення власного особистого сенсу і ціннісних відносин[63,с.51].

Під інноваційним процесом мають на увазі комплексну діяльність по створенню (розробці), засвоєнню, використанню і поширенню нововведень.

Продуктами інноваційної діяльності є нововведення (новації, новоутворення), які позитивно змінюють систему освіти, визначають систему її розвитку і характеризуються новим або вдосконаленим змістом освіти, засобами навчання і виховання.

Якщо «новація» – це нові методи, методики, технології, то «Інновація» позначає процес, предметом якого є новація.

Інноваційні технологи розраховані на те, щоб:

- навчально-виховний процес став творчим;
- активізувалося мислення школярів;
- позиція вчителя завжди була орієнтована на особистість учня, його розвиток;
- стилем спілкування вчителя і учня став діалог, підтримка ініціативи учня;
- у пізнавальній діяльності на перший план висувалися творчі завдання;
- навчальні цілі розроблялися спільно вчителем та учнем;
- основними формами роботи стали Індивідуальна та групова;
- при виконанні навчальних завдань максимально використовувався власний досвід учнів, їх мислення, фантазія;
- основою мотивації учнів до навчання стало досягнення ними успіху і самоорганізації особистості.

Інноваційними є інформаційні (комп'ютерні) технології, пошукова (дослідницька) діяльність, діалогове (інтерактивне) навчання[63,с.51].

Під комп'ютерними технологіями ми будемо розуміти сукупність принципово нових методів роботи з даними, що забезпечують цілеспрямоване створення і передачу, збір і зберігання, поширення і відображення інформації з метою підвищення швидкості та ефективності, зниження трудомісткості,

забезпечення надійності та оперативності отримання і використання інформації, підпорядкованих цілям і завданням навчально-виховного процесу[63,с.52].

Комп'ютерно-орієнтовані технології – це використання навчальних програм, підготовка авторських програм і тестів, комп'ютерне моделювання, мультимедіа.

Комп'ютер, як і інші інформаційно ємні носії, повинен виконувати суто допоміжні функції подання по можливості об'єктивної, «безпристрасної» навчальної інформації, яка повинна допомогти педагогу і учням, не відхиляючись від цілей і цінностей освіти, його вищих культуруотворюючих і менталесозідательних функцій, отримати ту систему аргументів, які сприяють досягненню саме цих цілей. Тому будь-які освітні комп'ютерні програми повинні обов'язково перевірятися на їх власне педагогічну доцільність, проходити своєрідну експертизу з урахуванням тих ціннісних критеріїв, які і повинні бути предметом особливої турботи нової парадигми особистісно-творчої освіти[63,с.52].

Комп'ютер дозволяє учням виявити причини власних дій, планувати їх і здійснювати рефлексію, трансформувати і самостійно конструювати предметний зміст, з яким вони працюють. При комп'ютерному навчанні слухачі вводяться і в світ своєї майбутньої професійної діяльності, їм показують сфери застосування теоретичних понять, фактів, закономірностей в реальних життєвих умовах. Воно забезпечує загальну грамотність суспільства і використовується як засіб, що підвищує ефективність навчання, сприяє реалізації відомих дидактичних принципів організації навчального процесу, наповнює діяльність вчителя, викладача принципово новим змістом, дозволяючи їм зосередитися на своїх головних – навчальних, виховних і розвиваючих функціях.

При використанні комп'ютерно-орієнтованих технологій в навчанні пред'являються підвищені вимоги і до викладача, до його знань в предметній

області, до його особистих якостей, так як змінюється його роль. Він виступає як організатор діяльності учнів, генератор завдань.

Нові державні програми та освітні стандарти передбачають в навчальному процесі і використання Інтернету. Актуальність застосування Інтернет-технологій продиктована, перш за все, педагогічними потребами в підвищенні розвиваючого навчання, зокрема, потребою формування навичок самостійної навчальної діяльності, дослідницького підходу в навчанні, критичного мислення, нової інформаційної культури.

До інтернет-технологій будемо відносити: створення навчальних сайтів, вміння вести діалог з іншими користувачами мережі, вміння працювати з сучасними гіпертекстовими і гіпермедійними системами, електронна пошта, телеконференції, спілкування в режимі реального часу, тобто все те, що пов'язано зі специфікою спілкування користувачів Інтернету[63,с.53].

Широке впровадження в освітній процес інтернет-технологій дозволяє не тільки забезпечити свободу складання індивідуальної освітньої траєкторії, програми навчання шляхом вибору модулів системи навчальних дисциплін, вільний розвиток індивідуальності учня, можливість отримання професійної освіти, а й отримати доступ до найрізноманітнішої наукової, технічної та гуманітарної інформації, останніх новин.

Застосування інформаційних технологій істотно перетворює розумову діяльність людини, формує не тільки логічне, а й критичне мислення – якості, необхідні для вироблення нового стилю мислення, а також дозволяє повністю усунути одну з найважливіших причин негативного ставлення до навчання – відставання, обумовлене нерозумінням суті проблеми, значним прогалин у знаннях. В процесі роботи на комп'ютері мислення виявляється тим системоутворюючим процесом, на який впливають як зовнішні, так і внутрішні умови діяльності, і який направляє на прийняття рішення. При цьому підвищується загальний рівень інтелектуальної діяльності.

Комп'ютерна технологія навчання під час вивчення літератури реалізується на таких принципах[63,с.53]:

- індивідуалізація (вчитель має можливість персонально працювати з кожним школярем, враховуючи його можливості, знання, вміння і навички);
- диференціація (є можливість пропонувати учням необхідні варіанти навчальних завдань);
- інтенсифікація (в наявності є різні способи презентації матеріалу, його структурування).

Комп'ютерні технології реалізують основні дидактичні функції в процесі викладання літератури:

- пізнавальний
- розвиваючу
- дослідний
- тренувальний
- діагностичний
- комунікативний

Використання комп'ютерних технологій реалізує наступні завдання:

- дає можливість зацікавити учнів читанням творів художньої літератури;
- допомагає зробити матеріал наочним (використовувати слухові, зорові компоненти впливу на сприйняття художнього тексту);
- сприяє розширенню знань учнів з певної теми;
- забезпечує своєчасний і якісний контроль знань, умінь і навичок школярів;
- полегшує виконання учнями різноманітних творчих завдань.

Мазуріна В.А. пропонує електронний підручник як засіб сучасного підходу до вивчення зарубіжної літератури. Електронними засобами навчання є електронний підручник (комплекс інформаційних, методичних і програмних засобів автоматизованого навчання з літератури) і «мультимедіа» (різноманітність засобів – тексту, зображення, звуку), що застосовується в навчанні з використанням комп'ютера [63, с.54].

Використання електронних засобів навчання має свої переваги:

- є можливість застосування великої кількості яскравої наочності,
- досліджуваний матеріал ілюструється мультиплікаційними малюнками,
- з'являється можливість моделювання,
- забезпечується швидкий і ефективний контроль знань школярів.
- легко організовується Самостійна робота учнів;
- зростає інформаційна насиченість заняття;
- розвивається асоціативне мислення учнів;
- здійснюється інтенсифікація навчального процесу;
- розширюється кругозір школярів.

Однак, знання, отримані за допомогою мультимедійних технологій, характеризуються невпорядкованістю, часто неперевіреною інформацією, що, в свою чергу, заважає справжньому діалогу читача з художньою книгою. Тому мультимедійні технології на уроці літератури повинні мати чітку мету, логічну структуру, продумані внутрішні зв'язки. Важливо використовувати принцип «Не нашкодь».

Сучасні вчені-методисти пропонують використовувати комп'ютерні технології на першому етапі вивчення художнього твору (при підготовці до сприйняття) з метою залучення учнів до читання, створення необхідної атмосфери сприйняття художнього твору. У цьому випадку корисним буде використання ілюстративного матеріалу (портретів, фотоматеріалів, репродукцій картин, музичного супроводу, карт, фотографій та ін.) [63,с.53].

На етапі сприйняття художнього твору за допомогою комп'ютера та Інтернету можна представити оригінал твору, різні варіанти перекладу тексту. Наприклад, можна порівняти і проаналізувати твори Дж.Роулінг в оригіналі і в різних перекладах.

На етапі підготовки до аналізу твору з метою з'ясування первинної читацької оцінки художнього твору можна за допомогою комп'ютера та Інтернету організувати онлайн-консультації, використовувати різні додаткові матеріали (різноманітні коментарі, відомості з теорії літератури, наочність) для поглиблення читацької рецепції школярів. Наприклад, доцільним буде

використання комп'ютерних технологій на уроках під час введення нових теоретико-літературних понять, під час розглядання ілюстрацій до твору або прослуховування музики[63,с.55].

На етапі аналізу художнього твору можна застосовувати різноманітні аудіовізуальні варіанти інтерпретації художнього твору (ілюстрації, фрагменти з фільмів, вистав) з метою виявлення власної оцінки прочитаного. На підсумковому уроці з метою контролю засвоєного і організації самостійної пошукової діяльності теж можна використовувати комп'ютер (схеми, таблиці, плани, що допомагають глибше зрозуміти твір).

Використовуючи комп'ютерні технології, важливо усвідомлювати, що ніщо не може замінити читачеві книгу. Медіатехнології на уроці літератури є додатковим дидактичним засобом для прищеплення інтересу до читання художніх творів.

Дослідницькі технології навчання мають на меті пробудження в учнів інтересу до дослідницької роботи, створення таких психологічних і дидактичних умов, яких сприяють розвитку читацької культури школярів.

Мета дослідницької діяльності (вправ у спостереженні, описі, знаходженні подібності та відмінності, порівнянні і т.д.) – розвиток в учнів інтересу до навколишнього світу, певних умінь і навичок, необхідних для вирішення нестандартних завдань, підвищення якості знань, практичних умінь і навичок навчання самостійній роботі, розвиток інтелектуально-творчого потенціал і науково-дослідних здібностей школярів.

Розглядаючи дослідницький метод як «метод шукань» (Б.В. Всесвятський), важливо розуміти, що в основу цього методу береться не знання, що підноситься дітям в готовому вигляді, а організовані шукання дітей в навколишньому житті. Знання не дається як готове, а виходить в результаті роботи самих дітей над тим чи іншим матеріалом. Рішення освітніх завдань здійснюється шляхом створення спеціальної розвиваючого середовища, до якої школяр знаходить стимули для самостійного розвитку[63,с.56]. Звідси і основні вимоги, які виступають в якості орієнтирів:

- спиратися на власний досвід дитини
- навчати в дії
- спонукати до спостереження та експериментування.

Дотримуючись сучасної теорії дослідницького навчання, можна виділити три рівні його реалізації на практиці:

1. Учитель ставить проблему і намічає стратегію і тактику її вирішення, саме рішення належить самостійно знайти учням.
2. Учитель ставить проблему, але вже метод її вирішення учень шукає самостійно (на цьому рівні допускається колективний підхід).
3. Постановка проблеми, пошук методів її дослідження і розробка рішення здійснюється учнями самостійно. Наприклад, перед учнями ставиться завдання-зробити презентацію поезії ХХІ століття[63,с.55].

При використанні дослідницьких технологій навчання вчитель може використовувати такі прийоми у своїй роботі:

- полемічний, діалоговий характер презентації навчального матеріалу (наприклад, різних точок зору на твір або героя);
- зіставлення аргументів;
- розгляд проблемних питань;
- зіставлення твору з іншими творами, екранізацією.

При використанні дослідницьких технологій можна виділити наступні види робіт:

- складання бібліографії до теми дослідження;
- збір матеріалу по темі дослідження і його обробка;
- складання плану дослідження, визначення мети, завдань і гіпотези дослідження;
- написання рефератів, доповідей, повідомлень проблемного, компаративного характеру і т. д.

Масандрова І.Л. пропонує метод під назвою «театр імпровізації» . Театрально-імпровізаційна діяльність відноситься до числа тих інтерактивних засобів, можливості використання яких в навчанні та розвитку підлітків на

уроках і в позаурочний час вивчені недостатньо. Особливий інтерес для практики представляють засоби психо- і соціодрами, в яких найбільш повно проявляються можливості театральної-імпровізаційної діяльності стосовно до освіти. Однак відповідний методичний інструментарій стосовно підліткового віку відсутній. Автор статті постаралася частково заповнити цю лакуну, розробивши методику застосування елементів театру імпровізації у викладанні предметів гуманітарного циклу, зокрема літератури. Як показав практичний досвід, реалізація даної методики допомагає учневі пережити критичний етап підліткового віку і розвинути творчі здібності, комунікативні навички, пізнавальний інтерес до предмету.

Чималі можливості для навчання і розвитку підлітків надає розроблений Я.Л.Морено театр спонтанності (або театр імпровізації), що включає в себе психодраму, соціодраму, імпровізаційну гру. Театральна-імпровізаційна діяльність, дозволяє підлітку спонтанно, враховуючи тільки свої почуття «тут і зараз», побувати в різних ролях, «прожити» різні ситуації, співвіднести свій внутрішній світ з внутрішнім світом персонажа літературного твору. На відміну від інсценування при цьому не потрібно точно повторювати дії героя твору – навпаки, «надівши на себе маску» літературного персонажа, можна здійснювати спонтанні вчинки. При цьому сюжет, як правило, не збігається з авторським. Підліток вживається в героя, програючи для себе безліч ролей і психологічних ситуацій, що сприяє розвитку самосвідомості – визначальному фактору формування особистості підлітка – а отже, і пізнавального інтересу до досліджуваного предмету. Пропонована імпровізаційна гра дає підлітку реальну можливість такого спонтанного програвання і відділення себе від персонажа. Якщо ж пропонувати учням готову інтерпретацію твору або поведінки будь-яких персонажів, вони відтворюють таке тлумачення, не усвідомлюючи сенсу і не відчуваючи інтересу до того, що відбувається.

У театральній-імпровізаційній діяльності закладено чималий потенціал для розвитку емоційної сфери підлітка, проживання ролей і ситуацій з поступовим переходом до розуміння авторського сенсу твору. Імпровізаційна

гра дає школярам можливість, використовуючи літературний матеріал, самостійно «приміряти на себе» ролі – «маски», в яких з'єднуються літературний образ і особливості внутрішнього світу підлітка. Повертаючись після гри-імпровізації до книги, учень порівнює свій сюжет, народжений в процесі гри, з авторським, а значить, має можливість погляду і «зовнішнього», і «внутрішнього», що сприяє розвитку пізнавального інтересу і читацьких умінь. Створення свого твору, подальше його обговорення і порівняння з оригіналом дає можливість поступового проникнення в текст, усвідомлення авторського задуму, розвитку пізнавальних інтересів, літературно-творчих і комунікативних здібностей підлітка. Часто виникає питання про те, який літературний матеріал застосовується для імпровізаційних ігор. У роботі з учнями середніх класів використовуються ті твори, структура і ролі персонажів в яких повторюються (чарівні казки, географічні та історичні романи подорожей і пригод та ін.). У тому числі в позаурочний час проводиться робота з творами зарубіжної літератури. Зауважимо, що вони входять і завжди входили в шкільну програму; їх сюжети близькі і зрозумілі дітям [64].

2.3. Специфіка викладання творів сучасних письменників

Сучасний урок світової літератури потребує не тільки ретельної підготовки, але й відбору методів і авторів, які б могли зацікавити сучасного школяра і повести за собою у світ дивовижних творів.

Відома авторка Молчанова О.В дотримується точки зору, що сьогодні наша методична думка через зміни реалій людського буття в ХХІ столітті (Інтернет, нові інформаційні технології) серйозно стурбована станом літературної освіти. І інтерес з боку багатьох гуманітарних наук до методики викладання літератури на сучасному етапі її розвитку, різноманітність думок про її Науковий статус у різних дослідників, — все це свідчить про актуальність даного питання. Зупинимося на порівняльному методі викладання літератури.

Порівняльний (порівняльно-історичний) метод не є інструментом виключно літературознавства. Він представлений практично у всіх наукових дисциплінах, у тому числі в самій, мабуть, близькій до літературознавства науці – лінгвістиці, де під ним мається на увазі «сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов, використовувана в порівняльно-історичному мовознавстві для встановлення історичних закономірностей розвитку мов»[8,с.485]. Чи можливе застосування порівняльного методу вивчення художніх творів на уроках літератури в сучасній школі? Спробуємо розібратися в даному питанні. Дійсно, прав був великий російський вчений В.М. Жирмунський, який говорив про єдність історичного процесу і постійному культурному взаємодії між народами. Постійний діалог культур з неминучістю відбився в творах художньої літератури, створеної в різних країнах. За допомогою використання порівняльного методу на уроках літератури вчителю вдасться показати, що міжкультурна взаємодія виразилося в творах художньої літератури у вигляді використання аналогічних (або схожих) тем, сюжетів і мотивів.

Розглянемо філософію такого літературного напрямку, як символізм. Прийнято вважати, що естетика російського поетичного символізму своїм корінням сягає в поезію французьких символістів (П.Верлен, А. Рембо, С. Малларме). У загальних рисах це, безсумнівно, так. Перш за все, і у французьких символістів, і у співвітчизників центральною категорією їх естетичної системи був символ — знак невимовного. І у тих, і у інших спостерігалися спроби експериментувати з формою вірша, особливо з його звуковою організацією. Але якщо у французів семантична сторона поетичного тексту завжди мала хоч якесь значення, то у російських послідовників сенс часто мінімізувався, а на перше місце виступали вправні екзерсиси з формою і звуком, і тут «звичайно згадується Бальмонт з його самодовлеющою, майже гіпертрофованою роллю звуку в тексті»

Інший приклад. Постмодернізм в шкільній програмі побіжно вивчається лише в старших класах. Але в якості теми дослідницького проекту або творчої

роботи вчитель може запропонувати порівняльне зіставлення роману Д.Фаулза «Волхв» і роману С. Соколова «Школа для дурнів». Тяга до товариша часів і просторів, сприйняття головним героєм відбувається в романі не як якоїсь суцесивної (поетапної) послідовності, а як якогось симультанного (єдиномоментного) акта, співіснування епох у межах однієї окремо взятої ситуації, всі ці способи передачі мислення головних героїв характерні для обох творів. Різниця лише в тому, що герой Фаулза Ніколас психічно здоровий, а вміння його об'єднувати часи і простору в єдиному акті сприйняття пояснюється, скоріше, його творчою натурою. Центральний же персонаж роману Соколова-людина не цілком здорова душевно, а тому, ймовірно, не випадково, що «спосіб оповідання, який Саша Соколов обирає для героя свого роману - "потік свідомості», який активно використовувався представниками попередньої автору літературної епохи — модерністами (у.Фолкнер, Д. Джойс, в. Вулф та ін.)". Від себе додамо, що і в аналізованому романі Фаулза у «нормального», здавалося б, героя, раз у раз виявляється «потік свідомості». Нам здається безперечним, що «двоголосий» наратив роману «Школа для дурнів», який матеріалізований у подвійності особистості головного героя, сприяє більш адекватному втіленню естетики постмодернізму; зокрема, таких її прийомів як гра, спотворення часу, пастиш та ін. . Порівнюючи «двоголосся німфеї» (у Соколова) і Ніколаса (у Фаулза) ми приходимо до вражаючого висновку: поетичні прийоми організації тексту в постмодерністській прозі у російського письменника тотожні прийомам організації тексту у письменника англійського, незважаючи на те, що герой одного твору нібито «нормальний» людина, а герой іншого — людина душевно хворий.

Застосований на уроках літератури порівняльний метод допоможе показати, що міжкультурна взаємодія виразилося в творах художньої літератури у вигляді використання аналогічних (або схожих) тем, сюжетів і мотивів. Учитель, вибираючи порівняльний метод як інструмент дослідницької

роботи, передбачає потенційну можливість діалогу культур, неминуче виникнення в один і той же часовий відрізок творів з «родинними» сюжетами, використання (часто без наміру наслідувати) тотожних мотивів і близьких тем. І, звичайно, не підлягає сумніву думка, що порівняльне вивчення літератур (компаративістика) є на сьогодні одним з найважливіших напрямків сучасної філології [67].

Дослідниця Шулькова К.І. у своїй статті «Тенденції розвитку дитячої літератури кінця 20 початку 21 століття» висуває погляд на проблему визначення дитячої літератури, її канону, місця в літературному процесі, підкреслює, що це є досить дискусійною і важливе серед літературознавців та викладачів світової літератури темою. Дитяча література – складне явище, оскільки вона «повинна відповідати усім вимогам, які висуваються до книги для дорослих, враховувати дитячий погляд на світ як допоміжну художню вимогу (І. Н. Арзамасцева), покликана формувати художній смак і найголовніше – допомагати становленню особистості дитини, прищепленню цінностей, розумінню себе та оточуючих. Саме наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття відбувається трансформація моделі читання відповідно до вимог новітнього суспільства. Сучасна дитяча література розвивається в тісному взаємозв'язку з масмедіа та загальною культурою, має розгалужену систему жанрів – від традиційних формул до Інтернет-творів, порушує теми та проблеми, які повною мірою відображають сучасну дійсність [81].

Дитяча література покликана обслуговувати та задовольняти потреби дитячої читацької спільноти. Ґрунтовну типологію на основі різних критеріїв запропонувала російська вчена І. Арзамасцева в підручнику «Дитяча література». Ірина Миколаївна пропонує поділяти твори, виходячи із комунікативної спрямованості: 1) книги, адресовані дітям; 2) книги, що написані для дорослих, але знайшли відгук у дітей (Дж. Р. Р. Толкін «Володар пернів», К. Льюїс «Хроніки Нарнії», казки Г.-К. Адерсена та інші); 3) дитяча

літературна творчість (лічилки, дражнилки, мирилки, страшилки, загадки тощо). Дослідниця виокремлює декілька різновидів дитячої літератури, враховуючи принцип функціональності. Вона розрізняє, по-перше, науково-пізнавальну, яка складається з навчально-пізнавальної (шкільні підручники, посібники, довідники, енциклопедії) та художньо-пізнавальної (оповідання, що розкривають зміст певних явищ). По-друге, етичну літературу: казково-фантастичні, пригодницькі, художньо-історичні, публіцистичні твори. По-третє, розважальну, яка наближена до фольклору. І. Арзамасцева класифікує друковану продукцію в залежності від віку читачів: для молодшого шкільного віку (7-10 років); для середнього шкільного віку (10-13 років); для старшого шкільного віку (14-18 років). Останній критерій, який впливає на розподіл книг, — гендерний аспект, тобто розмежування творів на дівочі та хлоп'ячі .

Український літературознавець У. Баран (друкувалася у фахових виданнях під прізвищами Вовк та Гнідець) зазначає, що специфіка дитячої літератури полягає «у хисті митця відобразити і навіть зробити видимою для реципієнта будь-якої вікової категорії саму природу дитини, а через неї вказати на помилки та недоліки дорослого світу» . Її характерна особливість полягає в поєднанні естетичності та дидактизму, причому повчальність маскується за емоційною насиченістю та художньою захопливістю [81].

Дитяча література перехідного періоду формується у час ґрунтовних соціальних змін і нового світовідчуття. Наразі гострою постає проблема дитячого читання. Російська дослідниця В. Чудинова зауважує, що воно «стає більш функціональним та унітарним». «Модель читання» підростаючого покоління все більше схожа на «модель» для дорослих людей . Це вказує на новий соціальний запит до вибору книжок для дітей, у яких поєднуються елементи вигадки, фантастики та казки з реаліями сучасності: катастрофи, кримінал, ринкові відносини. У той же час дитячі письменники звертаються до “вічних” тем: стосунки з батьками та однолітками, негаразди шкільного життя, складнощі в адаптації до певних умов життя. У. Баран у статті «Література для юнацтва: простота і складність нарративного дискурсу (на прикладі роману

"Маргаритко, моя квітко «Крістіне Нестлінгер»)» зазначає, що сучасні тенденції розвитку літератури для юнацтва зумовлені «боротьбою» підлітка за рівноправне співжиття в єдиному суспільстві разом із дорослими, «ідеологією» сприйняття «нового», «емансипованого дитинства» . Отже, модель дитячого читання XXI століття орієнтується на твори, які сприятимуть скорішому дорослішанню юного читача, вмінню пристосуватися і віднайти своє місце в соціумі [81].

Американський літературознавець П. Гант у книзі «Вступ до дитячої літератури» наголошує, що сучасні дитячі книжки стали менш «літературними та глибокими» і більш «динамічними». Конкуренція художніх творів з іншими медійними засобами зумовлює велику ступінь їх залежності від останніх . Тому на межі XX-XXI століття формується нова система жанрів дитячої літератури. У колі дитячого читання залишаються традиційні жанри: роман, повість, казка, новела, байка, легенда, притча, віршовані твори, «picturebook» (книжка-ілюстрація). Зберігаючи свої сталі атрибути та сталість ознак, вони проходять процес модифікації та кореляції жанрових форм, як-от: сімейні та казково-побутові історії, «комічна» епопея, психологічна повість . Окрім видозміни жанрів, однією із характерних тенденцій є запозичення поширених «дорослих» жанрів масової літератури. Особливої популярності набули: «нотатки мандрівника», дитячий детектив, фентезі, «жахливчики», трилери, «дівочі» романи, комікси, «гламурні» періодичні видання. Саме в цих жанрах найповніше висвітлюються проблеми суспільства та дитинства, особисті переживання дівчат і хлопців, протистояння добра і зла. Вони виконують пізнавальну функцію, оскільки містять відомості з царини мистецтва, медицини, історії тощо, пропагують світоглядні та морально- ціннісні орієнтації. Ці твори мають «дитяче» обличчя - теми адаптовані до вікового та психологічного розвитку дитини, її уявлень про світ.

У літературознавстві невирішеним залишається таке питання: чи доцільно поділяти дитячу літературу на елітарну та масову? За своєю природою елітарна література розрахована на “конкретну читацьку аудиторію - вузьке

коло реципієнтів, які здатні до осягнення змісту, розуміння алюзій та декодування складного лише для поверхового прочитання художнього твору, це читачі-співучасники з не меншою активністю інтелекту та уяви, як у автора. На відміну від елітарної, дитяча література розрахована не на невелику групу читачів, а створюється з метою – об'єднати якомога більше дітей та утворити велику читацьку спільноту. Передусім, для текстів дитячої літератури характерні такі риси: висвітлення повсякденних проблем; простота жанрово-тематичного репертуару; велика тиражність творів; орієнтація на моду та сучасну культуру; використання розмовного мовленнєвого стилю. Це все сукупно вказує на спорідненість дитячої літератури з масовою. Виходячи зі специфіки дитячої літератури, доречно говорити про виокремлення різновиду з подвійною адресацією – для «дорослих» і «маленьких». До цієї категорії зараховуємо класичну, хрестоматійну прозу для дітей та юнацтва: А. Конан Дойль «Пригоди Шерлока Голмса», Д. Дефо «Робінзон Крузо», Льюїс Керролл «Пригоди Аліси у Дивокраї», Р. Л. Стівенсон «Острів скарбів», Р. Кіплінг «Книга Джунглів», О. Дюма «Три мушкетери», Ж. Верн «Діти капітана Гранта» та інші. У дитячій класиці панують такі жанри, як-от: пригодницький (авантюрний) роман, казкове фентезі, детектив. У цих творах вдало поєднуються захопливі, карколомні перипетії з уявленнями про вічні цінності та моральні норми, що неодмінно будуть зрозумілі та засвоєні усіма юними реципієнтами. Отже, характеризуючи літературу для дітей перехідного періоду, необхідно констатувати те, що в її основі закладені стрижневі принципи та художні засоби двох видів літературної творчості - так званого «класичного письменства» та популярної літератури, які трансформуються відповідно до особливостей дитячого сприймання [81].

Багато дослідників, проводячи паралелі і доводячи подібність моделей будови дитячої літератури і масової, наголошують на виокремленні різновиду - дитяча масова література. Її поява пов'язана з процесом комерціалізації книговидання, необхідністю оновлення проблематики й образів персонажів у видавничих проектах. Сучасні юні читачі надають перевагу книжкам-

бестселерам та вимагають постійної появи нових культових персонажів покоління, як-от: Гаррі Поттера (однойменні романи Д. К. Ролінг), Персі Джексона (серія «Персі Джексон і Олімпійці» Р. Ріордан), Алекса Райдера («Громобій» та «Білий пік» Е. Горовіц), Белли Свон («Сутінки» С. Майер) та інших. У зв'язку з цим тексти дитячої масової літератури представлені у вигляді книжкових серій. Серійність породила відчуття «сюжетного штампу»; такі твори зазвичай не обмежені тематичними і часопросторовими кайданами, характеризуються доступністю та зрозумілістю. Virізнюються динамічним розвитком фабули. Головний герой, як правило, дитина, яка повністю копіює поведінку та стиль життя дорослої людини: займається розслідуваннями кримінальних справ, намагається врятувати світ від катастрофи або загибелі, перебуває в пошуках справжнього кохання тощо. Тексти рясніють загостреними конфліктами, глибокими психологічними колізіями.

Автори часто використовують прийоми саспенсу («suspense») та екшену («action»). Книжки, окрім розважальної, виконують пізнавальну і виховну функції: формують нові світоглядні уявлення, пропонують «рецепти» вирішення життєвих негараздів, розвивають логіко-інтелектуальні здібності. Юні читачі повністю занурюються у вир подій і немовби самі стають їх співучасниками [81].

В. Винник, досліджуючи особливості поетики сучасних постмодерних творів, у статті «Дитяча література: до проблеми бінарності текстів» згадує такі характерні риси сучасної дитячої літератури: 1) запозичення сюжетів, образів; 2) сталість світобудови та правил гри; 3) казково-міфологічна модель часопростору; 4) інтертекстуальність; 5) врахування рис цільової аудиторії; 6) актуалізація як національних так й інтернаціональних ідей; 7) інноваційність; 8) фантазійність; 9) художня реальність позбавлена ідилій.

Розглядаючи специфіку дитячої літератури, необхідно окремо розглянути особливості образу головного героя, оскільки він допомагає дитині в самопізнанні. Прочитання творів дозволяє пережити безліч життів, відчути себе у різних станах і життєвих обставинах. За рахунок цього розширюється та

збагачується його досвід. Найчастіше протагоністами виступають однолітки юних читачів, які переживають одні і ті ж самі труднощі, стикаються з проблемами повсякдення та типовими представниками суспільства. Їх вік варіюється відповідно до психофізіологічного розвитку цільової аудиторії: Матильда («Матильда» Р. Даль), Гіллі Гопкінс («Прекрасна Гіллі Гопкінс» Кетрін Патерсон), Матті («Моя веселі сімейка» К. Хіггінс), Кейті Карр (С. Кулідж). Однією із помітних тенденцій сучасної прози є «колективний герой» (від трьох до шести ключових осіб), оскільки він надає змогу створити збірний образ характерів дітей, як у К. Вільмонт «Даша і Ко», К. С. Льюїса «Хроніки Нарнії», Ж. Уїлсон «Дівчата гуляють допізна». Пропонуючи різноманітні портрети, письменники розширюють коло прихильників книжки та полегшують процес самоідентифікації. Дітям пропонується ціла галерея образів, з якої вони можуть обрати власного улюбленця, схожого на них самих. З розвитком фантастичних та фентезійних творів, великої популярності стали набирати образи супергероїв - звичайних людей, але з певними надздібностями: магічними, інтелектуальними, силовими. Ці персонажі борються зі вселенським злом, яке загрожує існуванню людства. Саме їхня обдарованість – ключ успіху для здолання супротивника і загрози, яку він несе: Гриць Мамай («Суперагент 000» Л. Вороніна), Іккінг («Як приборкати дракона» К. Коуелл), Ліра («Золотий компас» Ф. Пулман). Наступна група – чарівні та казкові герої, що живуть у дивовижній країні: принци та принцеси, феї, тролі, гноми, домові, мутанти, олюднені тварини і предмети тощо: мишеня Десперо («Пригоди мишеня Десперо» К. ДіКаміло), хоббіт Більбо Торбінс («Хоббіт, або Туди і Звідти»), гном Гномич та поросля Ізюмка («Гном Гномич і Ізюмка» А. Балінт), троль Пайко («Жили були Троллі» С. Бее). Образи максимально наближені до свідомості найменших читачів і у доступний для них спосіб презентують картину світу та модель взаємин між людьми. Незалежно від типу героя, вони наділені найкращими рисами характеру, які протиставляються негативним особам творів: добрі, сильні, розумні, мужні, справедливі, винахідливі, ерудовані, фізично розвинені, завжди готові прийти на поміч або навіть

пожертвувати собою заради інших. Персонажі дитячої літератури – психологічно складні, оскільки є провідниками пануючих у соціумі ідеалів [81].

Одним із напрямів вивчення дитячої літератури є її розгляд у межах мультикультурної комунікації. Мультикультурна література презентує «концепт інакшості», тобто висвітлює соціальні, расові, віросповідальні, гендерні та фізіологічні відмінності між людьми. Вона ламає стереотипи та упередження, які заважають формуванню гармонійної особистості. Як зазначає дитяча письменниця та дослідниця В. Вздутьська, «мультикультуризм» інтегрує у себе досвід постколоніальних, гендерних, марксистських та інших студій. Він бачить і вирізняє стереотипи для того, щоб захистити маленького читача від авторитарної влади тексту, щоб допомогти сформувати критичне мислення. На думку У. Баран, мультикультуризм робить дитячу літературу інтернаціональною, відкритою для інтеграції нових жанрів, вчить повазі до різних культурних та соціальних поглядів, намагається відмежувати юних читачів від стереотипних уявлень. Мультикультурними можна назвати твори українських авторів - повісті Г. Пагутяк «Лалечка та Мацько» про цінності дружби між тваринами та людьми, М. Павленко «Миколчині історії» про тяжке життя соціально неблагополучно дитини, який виховується вітчимом-пияком; російських — О. Григор'єва у книзі «Подорож по чужих столах» висвітлює особливості національної кухні різних народів, В. Тіменчик у «Сім'я в нас і в інших» знайомить юних читачів з різноманітністю сімейних моделей; зарубіжних — історія М. Хеддона про хлопця-нишпорку із хворобою «синдромом Аспергера» «Цікавий випадок з собакою у нічний час», казкова повість К. ДіКаміло «Дивовижна подорож кролика Едварда» про кролика Едварда, який переживає соціальну несправедливість через етнічну та расову відмінність. Отже, цей підхід дозволяє підростаючому поколінню пристосуватися в різнорідному суспільстві, прищепити дитині почуття поваги, терплячості та толерантності до людей з фізичними вадами, до цінностей, способу життя та вірувань оточуючих, які відрізняються від власних.

Особливістю літератури для дітей та юнацтва перехідного періоду

виступає її мультимедійний характер. Тісний зв'язок дитячої літератури з медіа підтверджується розмаїттям представленої похідної продукції: комп'ютерні та настільні ігри, анімація і кінофільми, телесеріали, фан-чати. Усі ці компоненти є додатковими чинниками перетворення книжки на світовий бестселер. Іноді спостерігаємо зворотній процес: шалена популярність гри або стрічки спонукає письменників написати літературний твір. І в першому, і в другому випадку видання приносить гарний прибуток. Необхідно також зауважити про зародження та розвиток Інтернет-жанрів. Такі оповідання, як правило, створюють найзапекліші шанувальники та розміщують їх на форумах, фан-групах. Широко розповсюдженими у всесвітній мережі є фанфіки (fanfiction) – продовження історії за мотивами художнього тексту, як-от за серіями: Н. Щерби «Часодії», К. Паоліні «Ерагон», Е. Гантер «Коти-войовники», Д. Ємеця «Таня Гроттер», М. Баклі «Сестри Грімм» та інші. Можна виділити і книжки-ігри (gamebook), що дозволяють читачу стати головним героєм і створити власний сюжет, самостійно обираючи шлях, який пройде його персонаж: «Жахливчики» Р. С. Стайн, Ю. Браславський «Підземелля Чорного замку», О. Голотвіна «Капітан Морської відьми» тощо. Отже, сучасне покоління читачів надає перевагу творам у яких логіко-словесний образ доповнюється аудіо-візуальним.

Сучасні твори представляють так звану «кінематографічну прозу» – художній текст, що відображає єдність загальних властивостей і особливостей літератури та кінематографу, в основі структурно-композиційної будови якого лежать кіно прийоми: принцип монтажності, динамізм розгортання подій, наявність аудіовізуального образу, реалістичне представлення дійсності. Разом із цим очевидно, що автори прагнуть зробити тексти більш видовищними, тобто цікавими та привабливими для юних читачів [81].

Таким чином, сучасна дитяча література формується під впливом сильних соціальних змін і нового світовідчуття. Вона різнохарактерна та поліфункціональна, оскільки виступає одночасно складовою літературного, культурного та навчально-виховного процесів. Сьогодні дитяча книжка покликана не тільки наставляти і повчати, а сприяти формуванню

різносторонньої та гармонійної особистості, соціалізації дитини у швидко мінливому світі.

Проведений аналіз дозволив побачити, що дослідники, які займалися вивченням особливостей дитячої літератури, пропонують її класифікувати на декілька типів залежно від: 1) комунікативної спрямованості - твори для дітей, тексти з подвійною рецепцією (дорослим і дітям), власна словесна творчість; 2) функціональності - науково- та художньо-пізнавальна, естетична і розважальна літератури; 3) віку реципієнтів - для дошкільників, для молодшого, середнього та старшого шкільного віку; 4) тендерної приналежності - дівочі та хлоп'ячі.

Художня література для дітей кінця ХХ - початку ХХІ століття схожа на модель читання дорослих. Юні читачі надають перевагу жанрам масової літератури (дитячі детективи, «дівочі» романи, трилери, комікси) та корельованим жанрам (психологічна повість, казково-побутові історії) або таким, у яких переплітаються реальність і видумка (фентезі, фантастика). Зберігаються традиційні теми: протистояння добра і зла, стосунки з дорослими, проблеми шкільного життя. Окрім вищевказаних, специфічними рисами дитячої літератури є такі: трансформація «вічних» сюжетів й образів; орієнтація на моду на сучасну культуру; інтертекстуальність; використання розмовного мовленнєвого стилю; загострення конфліктів; заглиблення психологічних колізій; широке використання прийомів саспенс («suspense») та екшен («action»). Головним героєм у книжках можуть виступати: звичайна або з надздібностями дитина, «колективний герой» (від трьох до шести осіб), чарівні та казкові персонажі. Проте усі вони копіюють поведінку та стиль життя дорослої людини. Показовою тенденцією дитячої літератури перехідного періоду є явище мультикультуризму, яке сприяє підготовці дитини до життя у різномірному суспільстві. Іншою особливістю виступає мультимедійність - кінематографічний характер прози та супроводження письмового твору похідною продукцією (ігри, фільми, творчість фанів у мережі Інтернет) [81].

Ємець А. натякає на думку про те, що дитяча белетристика XIX століття – це в більшості твори не для дітей, а про дітей, які живуть в нужді, мучаться. Більшою складністю для сприйняття творів XIX століття дітьми молодшого шкільного віку вважається розмір творів і усвідомлення архаїчних текстів, власне що пов'язано з «недитячим» напрямком творчості письменників, які планували здебільшого на повнолітню аудиторію.

Відкриттям дитячої літератури XX ст. стало зображення внутрішнього життя малюка у всій його труднощі і повноті. Твори цього періоду розрізняє виразна заданість моральних стандартів, присутність ідейного компонента і загальна позитивна спрямованість.

Покоління школярів XXI століття потребує свіжих книжок по темі і манері найближчих до їх особистого соціально-культурного навику. Прогресивна белетристика досить моторно відгукується на конфігурації, що відбуваються в суспільстві, але на відміну від літератури минулих століть не має можливість повітріпіватися тестуванням періодом. «Специфіка сприйняття художніх творів дітьми полягає в тому, власне що ідеї, стандарти, когнітивні установки засвоюються багато в чому безвідповідально... Слова, почуті або ж прочитані в дитинстві, вважається «мінами уповільненої дії», внаслідок того, що впливають на світоглядні та поведінкові стандарти людини багато в чому повз її волі, в обхід розумної роботи з оцінки та відбору інформації» для такого, щоб дізнатися, власне що зараз закладається в світорозуміння дитини, треба кваліфікувати своєрідні риси прогресивної літератури. Але недоступність докладних праць і вивчень, приурочених до дослідження прогресивної дитячої літератури в Україні, не дає неабиякої підготовки в даному спрямованості вчителів і глав дитячим читанням [31].

Безматерних А.І. стверджує, що сучасні учні з насолодою цікавляться прогресивною зарубіжною літературою, вчителі, природно ж, зобов'язані про знати. Величезним попитом у молодих людей використовують свіжі релізи, тим більше екранізовані твори, істотну роль відіграють калоритні обкладинки і те, власне що твір на слуху. У деяких шкільних гуртках дискутуються романи, що

публікуються в передових журналах. Певну увагу викликають ті твори, в яких учень має можливість побачити відгуки з власного життя. В наслідок цього наставник зобов'язаний бути підготовлений до бесіди, в яку безіздежно втягнутий його учні і темою якого стануть явища прогресивної світової літератури. Звідси випливає, що вчителю вчителю потрібно бути цілком ознайомленим про процеси, які відбуваються в літературі для такого, щоб не лише тільки на уроках говорити про неї, а й направляти підлітків в побутовому читанні, створювати їх смаки та інтереси.

З чого ж слід виходити вчителю? Перш за все, слід пам'ятати, що навіть у найбільш читаних учнів уявлення і відомості зарубіжній літературі випадкові. Майже всі читали р.Толкієна, ж. Роулінг та інших, але мали можливість не чути про Б. Брехту. Вчителю потрібно набагато ширше припустити передову літературу для учнів, в наслідок цього наставник зобов'язаний говорити не лише тільки про книжки останніх років, так як нерідко популярність свіжих публікацій виявляється неміцною. Предметом дослідження зобов'язані стати явища, які визначають особистість прогресивної літератури, починаючи з ХХ століття. Вже з цього часу сталися важкі процеси в літературах всіх континетів [13].

Мистецтво, яке пропагує споживчі значення не є високим. Так звана масова література не створюється першокласними майстрами, а й видатні письменники мають всі шанси брати участь у виконанні такого або ж іншого громадського замовлення. Все ж у всіх державах світу є талановиті і чесні художники, які не схильні прославляти глобальні значення. Вони досить проникливі, щоб бачити зло суспільства споживання, яке нав'язують населенню, хоча разом з тим далекі від індивідуалізму і не відкривають перед читачем ясної суспільної перспективи. Найчастіше їх відносять до критичного реалізму, яке, починаючи з ХІХ ст. мало власною ключовою метою викриття буржуазного суспільства. У прогресивній світовій літературі реалізм змінив свій вигляд. Розберемо це на прикладі літератури ХХ століття.

Спосіб Т. Манна і Е.Хемінгуея відмінний від способу реалістів XIX ст. , але ми позначаємо їх спосіб тим же терміном. Зміни ці складаються, природно, не лише тільки в персональних досягненнях даних творців. Тут варто згадати про зміну свідомості, яке сталося в 20 столітті [13].

У західноєвропейській літературі XX ст. досить значна роль нереалістичних течій і методів. Школяреві, який знайомий з творчістю А.Блока, ймовірно, відомо і про такий художній напрям, як символізм. На Заході на початку століття набули поширення такі напрямки, як експресіонізм, сюрреалізм і т.д. відмінність полягає в тому, що в Росії з приходом соціалістичного реалізму все нереалістичні течії були знищені, а за кордоном же такі течії досі мають свій вплив на розвиток самого реалізму. Саме в XX столітті автори прагнуть до синтезу самих різних художніх методів і напрямків. Надзвичайно багатий і різноманітний художній досвід західноєвропейської та американської реалістичної прози XIX ст., представлена іменами Фолкнера, Хемінгуея, т. Манна і Г. Манна, Фейхтвангера, Чапека та іншими [13].

Підхід до вивчення зарубіжної літератури в школі повинен бути підібраний такий, щоб можна було показати учням, що повних аналогій зарубіжної творчості в вітчизняній літературі немає. При самій невеликій кількості інформації це допоможе учням долучитися до художнього світу інших народів, зрозуміти, що художня свідомість не стандартно, що існують різні шляхи естетичного освоєння дійсності. З іншого боку, вчитель повинен показати учням, що є і спільні риси всіх творів світової літератури. Практика показує, що не слід перетворювати уроки в побіжний огляд всього програмного матеріалу. Досить відібрати дві-три книги, що характеризують західну літературу будь-якого часу, адже навіть на цих обраних прикладах можуть бути розширені знання і теоретичний кругозір школярів шляхом постановки деяких істотних питань не тільки історії, а й теорії літератури. Уроки можуть бути присвячені конкретному аналізу двох з названих програмою творів. Вибір їх може бути зроблений довільно, за бажанням вчителя [13].

На нашу думку найцікавішим твором для учнів майже всіх віків може стати роман Дж.К.Роулінг «Гаррі Поттер». Ще не має такої дитни, хто б не чув про цю диво книжку, а бо хто б не дивився дивовижну кінострічку про пригоди Гаррі Поттера.

Вчена Мінералова І.Г. у своїй праці «Дитяча література» підкреслює, що по всіх країнах світу і не виключаючи Україну Гаррі Поттер захопив і хлопчаків, і дівчат, і навіть дорослих. Мабуть, позаздрити успіху книг англійської письменниці могли б багато дитячих письменників як минулого, як і сьогодення. Д. Роллінг насправді знає якийсь секрет, володіє якимось «чарівним» знанням дитячої душі, якщо їй вдалося написати книги, які діти читають з неослабним інтересом [66., с.253-254].

Читача цікавить перш за все художньо-психологічний і художньо-педагогічний феномен книг, без сумніву, талановитої письменниці, що володіє і художнім даром оригінального сюжетосложення, і майстерністю стиліста. Залишимо за дужками майстерність перекладачів, віддамо їм належне за те, що навіть крізь їх стилістичні ляпсуси читач проникає в суть задуму автора. Наприклад, переклад в Інтернеті, який часто наводиться журналістами як еталонний, на відміну від Книжкового «росменовського», дає такий «зразок» перекладацького красномовства: «... тітка Петунія конвульсивно поправляла подушки...». Наша людина скаже «нервово» або «судорожно», і ніколи — конвульсивно. Але читачі захоплені сюжетом, стають причетними до переживань героїв і «конвульсивно» перегортають сторінки з подібними перлами [66., с.253-254].

Художня своєрідність книг Роулінг визначається наступним:

1. Це шкільна повість на чарівний манер:

- у ній розгортається конфлікт звичайного школяра і вискочки, вчителя і учня; зображуються буденні відносини в школі, класі, компанії друзів, що нагадує не тільки реальне життя, а й масу літературних зразків реалістичного напрямку;

- це педагогічна книга про вчення і про ставлення до нього, вчення — чари, якщо вчитися із захопленням (Нумерологія — наука про числа, математика; травологія — ботаніка; захист від темних сил).

2. Це психологічна повість:

— у центрі оповідання-історія душевного життя підлітка, його взаємини з самим собою, батьками, навколишнім світом, вона вчить розуміти себе, розбиратися в своїх почуттях і вчинках; вельми повчальні взаємини дітей і директора школи, школярів і вчителів;

- ця книга-психологічний тренінг для дитини, яка вчить розуміти себе самого та інших і жити серед людей, закладаючи найважливіші основи моральної поведінки. Так, у книзі « Гаррі Поттер і в'язень Азкабану» вчитель пояснює, як створювати «патронуса», захисника від страху. Страшне має стати смішним, так воно буде викрито, і дитина не просто отримує знання про це, але і сам раз, і інший, і третій пробує викрити власний страх;

3. Це роман-біографія про долю сироти, сюжет якого поширений в дитячій, та й у дорослій літературі – варто згадати хоча б «Без сім'ї» г.Мало або «Маленького оборвиша» Дж. Грінвуда. Але «Гаррі Поттер» – розповідь про англійського хлопчика, тому читач без праці згадує твори Ч.Діккенса, або американського хлопчика Тома Соєра, або героїв Марка Твена з чарівної повісті «Принц і жебрак». Все це просвічує в книгах Дж. Роллінг про дітей-чарівниках.

4. У книгах про Гаррі Поттера спочатку травестована ідея Фентезі як жанру, де домінантними складовими виявляються меч і магія:

- наука магії, школа магичних мистецтв-колерит твору;
- меч (справжній клинок з'явиться у другій книзі), хоча це «зброя» з успіхом замінює чарівна паличка.

5. Сім книг, задуманих письменницею, мимоволі опиняються в діалозі з іншою англійською сагою з семи книг — сагою К.Ліоїса, також користується незмінним успіхом у дітей-читачів.

6. Це чудовий аналог жанру комп'ютерної гри quest (пошук), якими, наприклад, є «Tower» або «Fable». Пошук, вимагає уваги на макро - і мікрорівнях, звернення до предметів-ключам, «розгадок», поуровневість, характерна послідовність освоєння художнього простору і т. д. роблять жанр впізнаваним, посилюють динамізм подій, служать природною інтригуючою основою сюжету (згадайте шлях героя до філософського каменю в першій книзі або карту в третій книзі).

7. Коротше кажучи, синтез найрізноманітніших літературно-художніх традицій і нового в літературі та інформаційних технологіях, синтез названих жанрів реалізує багатовимірний художній і фольклорно-Книжковий потенціал дитячої книги [66.,с.253-254].

У тяжкі часи руйнування людських уз, коли дітей запрошують виключно «отримувати задоволення», книга Д.Роллінг, як Кращі книги для дітей взагалі, вчить праці душі, співчуття, вчить дружити, дорожити любов'ю батьків—одним словом, намагається утримати тонюсеньку нитку, якої не можна дати порватися: діти — батьки — діди [66.,с.253-254].

Ось слова директора школи чарівних мистецтв Дамблдора, сивочолого мудрого старця і дитячого друга, про те, що володіє самою чарівною силою:

Якщо на світі є щось, чого Вольдеморт не в силах зрозуміти, – це любов. Він не міг усвідомити, що любов – така сильна любов, яку відчувала до тебе твоя мати, – залишає свій слід. Це не шрам, цей слід взагалі невидимий... Якщо тебе так міцно люблять, то навіть якщо той, хто любить тебе, помер, ти назавжди залишаєшся під його захистом. Дорого коштує усвідомлення цієї думки і батьками, і дітьми [66.,с.253-254].

Виходячи з усього перерахованого вище, можна сказати що ця книга дійсно гідна читання дітьми та аналізу на уроках, так як в ній закладено те найцінніше, що ми так намагаємося зберегти споконвіку .Перш за все ця вніга дає нам:

1. Уроки дружби. Мотив дружби проходить через всі книги, Гаррі, Рон і Герміона – прекрасні і вірні друзі. Вони разом не тільки в радісні моменти, але і в дуже, дуже непрості. І це не кажучи вже про Невілла, Джинні, Фреда і Джорджа і всіх інших менш помітних (але не менш важливих) персонажів, які показували приклад вірної дружби протягом усіх семи книг. Книги про Гаррі Поттера вчать дітей, що означає бути справжнім другом, і самі стають їхніми друзями.

2. Магія. У книгах про Гаррі Поттера відбувається стільки всього незвичайного від першої до останньої сторінки, що жодна дитина не встоїть. Вони будуть чекати свого листа з Хогвартса, прямо як ми колись, коли вперше прочитали ці книги. І це буде підтримувати їх внутрішню магію, надихати їх, давати віру в те, що немає нічого неможливого.

3. Неймовірні вчителі. Вакансія професора захисту проти темних сил завжди поставляла в Хогвартс цікавих і незвичайних викладачів, але і крім них в школі було багато дивовижних вчителів. Один тільки Дамблдор був справжнім джерелом натхнення, але не можна забувати і про Люпина, Хаґріда, МакГонагалл. Цей список буде значним. Кожній дитині потрібна книга з такими вчителями!

4. Уроки толерантності. Від перевертництва Люпина до громадянської Асоціації відновлення незалежності ельфів і утиску магглонароджених – з кожною сторінкою, що ми перевертали, Роулінг вчила нас толерантності і рівноправності.

5. Дотепні і веселі моменти. Гаррі саркастичний, Герміона розумна і гостра на язик (ми всі хочемо такими бути), а Рон... він Рон. А ще в книгах є Півз – величезне упущення фільмів! У «Гаррі Поттері» незліченна кількість смішних моментів, і ви не захочете позбавляти дітей їх.

6. Уроки хоробрості. Гаррі Поттер один з хоробрих вигаданих персонажів. Зрештою, він протистояв Волдеморту лицем до лиця. Але хоробрість не завжди полягає в тому, щоб боротися з поганими хлопцями. Від Невілла в «філософському камені» ми дізналися, що бути хоробрим часом означає протистояти власним друзям, і це те, що діти заслуговують дізнатися.

9. Уроки любові. Сімейна любов, дружня любов, любов до чарівних істот і, звичайно, любов романтична – все в «Гаррі Поттері» наповнене любов'ю. Роулінг показала нам, що всі гідні любові, і що любов може приймати найрізноманітніші форми. Моллі Візлі любить Гаррі як сина, Хагрід любить арагога як кращого друга, а Гаррі любить Сіріуса як батька. Це урок, який необхідний не тільки дорослим, а й дітям.

9. Чарівні пригоди. Пригоди, які необхідні кожній дитині. Досвід і враження, який він потім зможе передати своїм дітям.

Нами було розроблено один із варіантів уроків-аналізів, який можна провести для учнів 7 класу.

Тема:

Урок позакласного читання за книгою Дж. К. Роулінг
«Гаррі Поттер і філософський камінь»

Тип уроку:

Урок аналізу літературного твору

Мета:

1. Проаналізувати прочитаний роман Роулінг як традиційний дитячий твір про героя-сироту;
2. Повторити визначення таких понять як «жанр» «роман» «казка» «фантастика»;
3. Поглибити уявлення школярів про жанр фентезі в сучасній літературі;
4. Виховувати стійке уявлення про головні норми поведінки людини в сучасному суспільстві, про справжню дружбу і «кодексі честі» друзів.

Обладнання:

- роман Дж. К. Роулінг "Гаррі Поттер і філософський камінь" і його продовження (7 книг)
- презентація учнів по героям книги
- фотографії героїв книги і акторів, які виконують їх ролі
- кінофільм «Гаррі Поттер і філософський камінь»

Попередні завдання:

1. Прочитання книги
2. Питання для обговорення
3. Презентація «герої роману»

Хід уроку:

I. Орг. Момент

II. Повідомлення теми і цілей

1. Тема уроку

Сьогодні ми вирушимо в чарівний світ фентезі і проаналізуємо одну з найпопулярніших у всьому світі книгу «Гаррі Поттер і філософський камінь» Дж. Роулінг. Запишіть в зошит тему уроку. А що це за жанр-фентезі?

Цей жанр в останні роки набув особливої популярності. Які книги, написані в жанрі фентезі ви читали? Які фільми дивилися?

(Толкієн «Володар кілець», Е. Берроуз «Гарзан», р. Желязни «Хроніки Амбера» та ін.)

Вдома ви познайомилися зі змістом книги, звернули увагу на ключові питання твору.

III. Вступ-слово вчителя

Джоан Кетлін Роулінг стрімко увірвалася в світ книжкової індустрії в 1997р., коли була опублікована її перша книга з циклу про хлопчика-чарівника. Роман «Гаррі Поттер і філософський камінь» відразу ж визнали найкращою дитячою книгою року, потім він отримав приз як найцікавіший твір для дітей, а пізніше пішов приз «Гардіан» і медаль Карнегі. Вихід першої і наступних книг сприяв їх популяризації в усьому світі: вони були переведені на 35 мов світу, в

тому числі і на українську мову. У Голлівуді в 2001р. створена кіноверсія саги про хлопчика-чарівника (режисер Кріс Коламбус, який зняв знамениту комедію «Один вдома»)

Повідомлення учня про автора:

Дж. Роулінг – талановита дитяча письменниця, добре знає і дітей, і літературу, і, головне, Кельтський і англо-саксонський фольклор, що йде своїм корінням в глиб міфології. Вона народилася 31 Липня 1965р. у старших класах Джоан багато читала, захопилася англійською літературою, потім вступила до університету на філологічний факультет. Потім стажувалася в Парижі, після чого отримала посаду секретаря-перекладача з двома мовами в Лондоні. Справжнє покликання дуже довго ховалося від неї. За версією самої Роулінг, вперше хлопчик-чарівник зі шрамом на лобі у вигляді блискавки «з'явився до неї» в електричці, наступної з Манчестера в Лондон влітку 1990р. прізвище героя – Поттер – не випадкова. Potter-по-англійськи – «горшечник». У чарівних казках Північної Європи побутує сюжет про межу-заздрісника, який заздрить людям, навченим «чаклунським» ремеслам, тобто майстерності, а найбільше заздрить сажотрусу і горшечнику. Професія горшечника притягує віртуозним мистецтвом гончарної справи, магією крутиться гончарного кола, на якому під руками людини з грудки сирієї глини немов сам собою виростає витончений посудину, але кігті на пальцях риза не дають йому можливості осягнути цю «давню магію». Прізвище Поттер-свого роду оберіг: те, чого боїться (і чому заздрить) нечиста сила.

Отже, народилася ідея казки, протягом двох років вишикувався її сюжет і система персонажів, але не було часу на обробку чернеток і написання кінцевого варіанту роману, тому Дж. Роулінг залишає службу і їде до Португалії викладати англійську мову – викладання вивільняло час для роботи над книгами про Г.Поттера. Завершивши книгу, Джоан вирушила по виданнях, і тільки десяте – «Блумсбері» – погодилося надрукувати книгу про Гаррі. У процесі роботи задум казки втілювався в сім великих книг.

IV презентація учнів

Давайте ближче познайомимося з головними героями роману. Розкажуть про них ...

Далі слідує комп'ютерна презентація учнів – «герої роману».

V. Аналіз твору

Питання:

1. Чи звичайний хлопчик Гаррі Поттер? Що його відрізняє від однолітків?

2. На яких літературних героїв він схожий? У чому його самотність?

3. Ким були батьки головного героя? Чому їх спіткала така страшна доля?

4. Чим магли відрізняються від чарівників? Чи може в сім'ї маглів народитися чарівник? Чи народжуються серед чарівників магли (сквиби)?

5. Для чого добрий чарівник Дамблдор віддає сироту Гаррі на виховання в сім'ю маглів? Чому саме це захищає дитину?

(сім'я, рідна кров-природний захист маленької дитини від усього зла в світі, в тому числі і від злого чарівництва)

6. Розкажіть, як жили двоюрідні брати-Дадлі Дурсль і Гаррі? Чому вони не могли знайти спільну мову?

7. Чи Знали учні» звичайної " школи, що Поттер-чарівник? Чи знав сам Гаррі про це? Коли і як він про це дізнається? Що відбувається в його душі? Опишіть стан Гаррі.(уривок з книги, гл. 4, С. 66)

8. Де і як відбувається перша зустріч Гаррі і Рона Візлі? Чи можна припустити, що хлопчики подружаться? Чому?(гл. 6, с. 122)

9. Хто такий Невілл Долгопупс? Для чого письменниця ввела даний персонаж в свій роман? Чому всі хлопці над ним сміються? Як Невілл і Гаррі ставляться один до одного?(Невілл — Типовий недотепа, вічно потрапляє в будь-які історії. Це традиційний персонаж західної літератури, персонаж-простак, по відношенню до якого перевіряються всі інші персонажі. У той же час простак традиційно добрий, нехитрий, здатний жертвувати собою заради

своїх друзів. Він фізично слабший за інших хлопців, саме тому Гаррі і Рон його постійно захищають, за що Невілл платить їм щирою дружбою.)

10. Яка реакція хлопчиків на появу в купе Герміони Грейнджер? Чому Рон спочатку не злюбив дочку маглів? Хіба він, як Драко Малфой, вважав маглів «брудними простолюдинами»? (гл. 6, С. 130)

11. Що допомогло надалі всім трьом здружитися?

12. Чому Гаррі не сподобався Драко Малфою ще в косому провулку? Які слова в поїзді стали ключовими для їх подальших відносин? (гл. 5, С. 95, гл. 6, с. 135)

13. Назвіть позитивних і негативних героїв роману. Запишіть їх в два стовпчики. Що можете сказати про розстановку сил?

14. Як почало складатися життя друзів на факультеті Гріффіндор?

15. Чому головний герой дружить з «невдахою» Хагрідом? За що Рон і Герміона також полюбили Хагріда? Як змінюється характер Герміони від дружби з хлопчиками? Що для неї тепер стає головним: власні успіхи в навчанні, Кубок школи, за який щороку борються факультети, або честь і гідність друзів? Аргументуйте свою відповідь цитатами тексту.

16. Яку заборону порушив Хагрід? Як хлопці допомогли лісничому? Згадайте епізод таємного переправлення дракончика в Румунію. Чому всім учасникам «нічної експедиції» не хотілося прокидатися на наступний день? За що переживали друзі? Які почуття вони відчували? Яке покарання вони отримали?

17. У чому полягає сенс випробування дітей в лісі? Як витримують випробування наші друзі і Малфой?

18. Для чого потрібна кров єдинорога?

19. Хто такий Ніколас Фламель? Чому хлопців цікавить його історія? (гл. 13, с. 285)

20. Для чого потрібен філософський камінь?

(Це еліксир життя, в той же час він все перетворює в золото.)

21. В який момент сюжет досягає своєї кульмінації?

(гл. 15, с332, Гаррі вперше, один на один, зустрічається з Волан-де-Мортом, що п'є кров єдиного рога. Волан-де-Морт – втілення наймогутнішого зла.)

22. Чому Гаррі, Рон і Герміона вирішують, що врятувати камінь повинні саме вони? Вони дізнаються, що Хагрід проговорився про те, як приспати гармата, триголового пса, що охороняє філософський камінь. Вони хочуть захистити Хагріда.

23. Давайте подивимося епізод фільму, як хлопці відправляються в небезпечну подорож.

Фрагмент фільму « Гаррі Поттер і філософський камінь»

24. Як проявляються характери кожного з друзів? Чи стали в нагоді їм знання, набуті в школі чарівництва? Де і коли? Які саме?

(Кожне випробування на шляху до філософського каменю, як зрозуміла Герміона, – це свого роду іспит з певного предмету: «диявольські силки» – з травології, зачаровані ключі – заклинання, живі шахові фігури – трансфігурація. Учні Хогвартса щойно склали іспити – теоретичні та практичні;

25. Який висновок з усього, що відбувається робить Герміона? (с. 369)

26. Коли відбувається розв'язка дії?(гл. 17, Гаррі дізнається, що не Снег, а Квіррел є помічником Волан-де-морта в Хогвартсі. Темний лорд виявився «другою особою» Квіррела. відбувається сутичка Добра і Зла.)Волан-де-Морт втратив свої сили, свою фізичну форму, тому "оселився" в тілі і серці Квіррела.Зло не має форми, отже, сил, але людина, впустив зло в свою душу, починає творити зло в світі, в якому живе.

27. Які риси характеру Гаррі проявляються в боротьбі з Квіррелом і Волан-де-Мортом? Чи знав Гаррі про свої здібності? Людські це здібності або чарівні? (с. 384-385)

28. Що підкреслив Дамблдор в характері подорослішав Гаррі? Чому саме ці риси характеру допомогли гл. герою твору перемогти зло?(Залізна витримка і фантастична хоробрість-с. 394)

29. Хто приніс Гріффіндору додаткові 10 очок, які вивели факультет на перше місце?(Невілл Долгопупс, який зумів протистояти друзям С. 394)

VI. висновок:

Які моральні уроки підносять нам книги про Гаррі Поттера?

Якщо на світі є щось, чого Волян-де-Морт не в силах зрозуміти, – це любов. Він не міг усвідомити, що така сильна любов, яку відчуває мати, залишає свій слід. Це не шрам, цей слід взагалі невидимий, якщо тебе так міцно люблять, то навіть якщо той, хто любить тебе, помер, ти назавжди залишаєшся під його захистом.

- Справжня дружба – це і подарунок долі, і нагорода за мужність і вірність, і вміння жити для інших.
- Мужність і вірність – чудові якості особистості, які в собі необхідно виховувати.
- Хоробрість буває різною, треба бути досить відважним, щоб протистояти ворогові, але не менше відваги потрібно для того, щоб протистояти друзям".
- Боятися зла не можна: перемагає тільки той, хто не боїться; «очевидна могутність зла не є привід до того, щоб перейти на його бік».
- «Якщо настане час робити вибір між легким і правильним, згадайте, що сталося з чесним, добрим, сміливим хлопчиком тільки тому, що він випадково став на шляху лорда Волян-де-Морта» – треба вибирати правильне.

VII. домашнє завдання

Подивіться фільм « Гаррі Поттер і філософський камінь »,написати творчоздум на тему « Гаррі Поттер,Герміона і Рон — приклад справжніх друзів»

VIII. підсумки, оцінки

Висновки до розділу 2

Від методів навчання залежить чималий успіх роботи вчителя і школи. Цій темі присвячені багатотомні дослідження як в теорії педагогіки, так і в приватних методиках викладання окремих навчальних предметів.

Методами навчання є основні види діяльності вчителя і учня, які забезпечують формування знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення навчально-виховних завдань.

Окрім методів, існують і прийоми навчання. Це такий засіб і форма втілення методу навчання як моделі, що задає певний характер взаємодії вчителя і учнів. По відношенню до методу прийоми носять приватний, підлеглий характер.

Перед тим як приступити до вибору методів, педагог зобов'язан здійснити вибір мети, завдань і змісту навчання, і одночасно з'ясувати реальні навчальні можливості учнів. Зробивши це, вчитель значно полегшить собі конструювання плану уроку та всієї навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Однією з самих обговорюваних проблем сучасної дидактики є проблема класифікації методів навчання. Ще немає єдиної точки зору з цього питання. Існують різні точки зору щодо класифікації методів, цим питанням займалися такі вчені як: Н.І.Новіков, Ф.І.Бруслаєв, В.І.Водовозов, В.Я.Стоюнін, В.П.Остргорський, Ц.П.Балтало́н, В.В. Голубков, Н.І., М.А.Рибникова, Н.І.Кудряшев, Г.М.Іонін.

Найпоширенішою в педагогіці є класифікація методів навчання за джерелом отримання знання. Відповідно до такого підходу виділяють: 1) словесні методи (джерелом знання є усне або друковане слово); 2) наочні методи (джерелом знань є спостережувані предмети, явища, наочні посібники); 3) практичні методи (учні отримують знання і виробляють вміння, виконуючи практичні дії)

Література йде уперед і потребує вже зовсім нових методів і підходів її вивчення. Тому дуже важливо знайти такі прийоми, щоб уроки літератури були цікавими і сучасними.

Один із таких – це метод читателецентризма. Його розробив вчений-літературознавець Б.А.Ланін. За його методикою змінюється роль учня. Він вже не пасивний читач навчальних текстів. Його особлива активність ґрунтується як на умовних, так і на безумовних факторах.

Дуже популярний у наші часи став компетентнісний підхід. Це поняття має на увазі спрямованість процесу навчання на формування і розвиток ключових і предметних компетентностей особистості.

Використання інноваційних технологій навчання є дуже перспективним. Під інноваційним навчанням розуміють такий навчальний процес, який будується як творча взаємодія вчителя і учнів, максимально спрямоване на самостійний пошук учнями нових знань, нових пізнавальних орієнтирів високого рівня складності, вироблення загальнолюдських норм і цінностей, оволодіння мистецтвом рефлексії.

Інноваційними є підходами є також інформаційні (комп'ютерні) технології, пошукова (дослідницька) діяльність, діалогове (інтерактивне) навчання. Нові державні програми та освітні стандарти передбачають в навчальному процесі використання Інтернету. Застосування Інтернет-технологій підвищує розвиваюче навчання, формує навички самостійної навчальної діяльності, дослідницького підходу в навчанні, критичного мислення, нової інформаційної культури.

Одним із джерел інтернет-технологій є електронний підручник. Це засіб сучасного підходу до вивчення зарубіжної літератури. Використання електронних засобів навчання має такі переваги як: можливість застосування великої кількості яскравої наочності; досліджуваний матеріал ілюструється мультиплікаційними малюнками; з'являється можливість моделювання, забезпечується швидкий і ефективний контроль знань школярів; легко організовується самостійна робота учнів; зростає інформаційна

насиченість заняття;розвивається асоціативне мислення учнів;здійснюється інтенсифікація навчального процесу;розширюється кругозір школярів.

Новим є метод ,який називається «театр імпровізації» . Театрально-імпровізаційна діяльність відноситься до числа тих інтерактивних засобів, можливості використання яких в навчанні та розвитку підлітків на уроках і в позаурочний час вивчені недостатньо. Особливий інтерес для практики представляють засоби психо- і соціодрами, в яких найбільш повно проявляються можливості театрально-імпровізаційної діяльності стосовно до освіти. Сучасним педагогам може стати в нагоді такий метод викладання літератури як порівняльний. Порівняльний (порівняльно-історичний) метод не є інструментом виключно літературознавства. Застосовуючи на уроках літератури порівняльний метод ,вчитель має змогу показати, що міжкультурна взаємодія виразилося в творах художньої літератури у вигляді використання аналогічних (або схожих) тем, сюжетів і мотивів.

ВИСНОВКИ

Основна мета сучасної освіти – виховати самостійно мислячу особистість, здатну адаптуватися до мінливих умов життя, сформувати в учнів вміння і бажання самовдосконалення і самоосвіти. Досягнення цієї мети бачу можливим через ефективну побудову навчального процесу, застосування сучасних технічних засобів навчання, нових методик навчання, що враховують різнорівневу підготовку учнів.

Головне завдання вчителя літератури – не тільки дати певну суму знань, але також і показати практичну цінність знань в подальшому житті. Іншими словами, залишаючи школу, діти повинні вміти грамотно говорити, володіти презентаційними та ораторськими навичками, вміти активно володіти багатством усного та писемного мовлення, мислити, мати бажання до подальшого розвитку власних творчих здібностей.

Вивчення сучасної літератури має велике значення у вихованні самостійної особистості, що володіє моральним імунітетом і естетичним смаком, здатністю адекватно сприймати світ і вірно орієнтуватися в ситуації, коли "центральне місце належить процесам розтрата, промотування традицій, ідеологій, стилів, інтелектуальних і матеріальних ресурсів" і посилюється вплив масової культури, що підміняє істинне - помилковим, вічне - тимчасовим. Як показали опитування, старшокласники цікавляться творами останнього часу, тому що вона дає відповіді на злободенні питання, неназидательна, в ній пізнавана сучасне життя і люди, які відрізняються від жили в XIX і XX століттях.

Існування різних програм і навчальних посібників при наявності державних стандартів літературної освіти допомагає встановити зміст предмета «література», його інваріантне ядро, яке зберігається при різноманітті варіантів навчання. Воно включає в себе характеристику рівнів літературного розвитку школярів після закінчення дев'ятирічної і одинадцятирічної школи і засоби, за допомогою яких ці рівні можуть бути досягнуті. Художня література формує самосвідомість сучасного суспільства. Початок всьому - в школі. Особливо важливо подолання своєрідного відчуження від системи моральних і естетичних цінностей, які

розкриваються для школяра через залучення до художнього світу літературного твору.

Літературна освіта в школі це ,насамперед, формування читацької культури учнів, коли читання стає частиною самого життя. Якщо читання не стане буденною справою, потребою, звичкою, то неможливо зберегти національну культуру, не буде повноцінного розвитку. Сьогодні сучасна молодь зовсім не має інтересу до книг: їх більше цікавить Інтернет . Нам гріко усвідомлювати, те що нинішнє покоління пройде повз світові літератури, яка була створена дивовижними майстрами слова.

Одною із сучасних проблем літератури є зниження інтересу до читання. Предмети гуманітарного циклу, такі як, література, в старших класах скорочують. І дуже прикро що,іх замінюють такими предметами як інформаційні технології. У наші дні, вже не секрет, що багато старшокласників більшу частину свого часу віддають комп'ютеру і спілкуванню в соціальних мережах. Але незважаючи на все це, спілкування з книгою набагато краще. Воно замінює віртуальне спілкування. Тому головною метою школи є пробудження інтересу до читання у учнів. Єдиний засіб викликати глибокий емоційний інтерес у школярів це поставити старшокласника перед близькою йому проблемою, що змушує самостійно міркувати і формулювати висновки по прочитаному художньому твору. В основі сучасного викладання літератури повинна бути орієнтація на розвиток творчих сил учня . Заняття з літератури мають відштовхуватися від моральних проблем, обговорення яких ставить старшокласників в особисту взаємодію з письменником і його героями.

Виховання майбутнього професіоналу, який повинен володіти прагненням до самоосвіти протягом усього життя, володіти новими технологіями і розуміти можливості їх використання, вміти приймати самостійні рішення, адаптуватися в соціальній і майбутній професійній сфері, вирішувати проблеми і працювати в команді, бути готовими до перевантажень, стресових ситуацій і вміти швидко з них виходити , вимагає від педагогів сучасної школи застосування абсолютно

нових методів, прийомів і форм роботи. Для того щоб сформувати компетентного випускника у всіх потенційно значущих сферах, вчителів необхідно застосовувати активні методи навчання, технології, що розвивають, насамперед, пізнавальну, комунікативну та особистісну активність. Задовільнення цієї потреби суспільства є компетентнісний підхід у викладанні. Компетентнісний підхід це спрямованість процесу навчання на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей особистості. Результат цього процесу – формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою людини.

Використання інформаційних технологій все більше набирає обертів. Без них вже неможливо уявити сучасний урок літератури. Інноваційними є інформаційні (комп'ютерні) технології, пошукова (дослідницька) діяльність, діалогове (інтерактивне) навчання. Комп'ютер дає змогу учням виявити причини власних дій, планувати їх і здійснювати рефлексію, трансформувати і самостійно конструювати предметний зміст, з яким вони працюють. При комп'ютерному навчанні слухачі потрапляють в світ своєї майбутньої професійної діяльності, їм показують сфери застосування теоретичних понять, фактів, закономірностей в реальних життєвих умовах. Воно забезпечує загальну грамотність суспільства.

Використання інформаційних технологій перетворює розумову діяльність людини. Вони формують не тільки логічне, а й критичне мислення – якості, необхідні для вироблення нового стилю мислення, а також дозволяє повністю усунути одну з найважливіших причин негативного ставлення до навчання – відставання, обумовлене нерозумінням суті проблеми, значним прогалин у знаннях.

Сучасна література ставить перед собою завдання формувати художній смак, допомагати становленню особистості дитини, прищепленню цінностей, розумінню себе та оточуючих. На початку XXI століття відбувається трансформація моделі читання відповідно до вимог новітнього суспільства. Сучасна дитяча література розвивається в тісному взаємозв'язку з масмедіа та загальною культурою, має розгалужену систему жанрів - від традиційних формул

до інтернет-творів, порушує теми та проблеми, які повною мірою відображають сучасну дійсність

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзерман Л. С. Уроки литературы как диалог. //Литература в школе. – 1990. – № 4.
2. Алефиренко Н.Ф. Смысловая структура текста // Текст как объект мно- гоаспектного исследования: Сб. ст. науч.- метод. семинара «Textus». — Вып. 3, ч. 1. СПб. — Ставрополь, 1998.
3. Андреев Л.Г. Зарубежная литература от средневековья до современности. – М., 2000.
4. Андреев Л.Г., Карельский А.В., Павлова Н.С. Зарубежная литература XX века. – М., 1996.
5. Андреев, В.И. Педагогика: учебное пособие / В.И. Андреев. - Казань: Наука, 2000.
6. Асонова Екатерина Андреевна, Борусяк Любовь Фридриховна, Романичева Елена Станиславовна Литературное образование: мнения участников образовательных отношений // Вопросы образования. 2020. №1
7. Б. А. Ланин Методика преподавания литературы: история и современность // Отечественная и зарубежная педагогика. 2018. №1 (47). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-prepodavaniya-literatury-istoriya-i-sovremennost> (дата звернення: 18.10.2021).
8. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с. Батракова С.Н. Педагогическое общение как диалог в культуре // Педагогика. – 2002. – №4.
9. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1979.
10. Бахтин М.М. К методологии гуманитарных наук. Проблема речевых жанров. Проблема текста // Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М., 1979.
11. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1986. Берхин, Н.Б. Обучение и развитие на уроках литературы / Н.Б. Берхин. // Советская

- педагогика. – 1989. – № 3.
12. Безматерных А.И. «Подходы к преподаванию зарубежной литературы в средней школе» : диплом. работа. Красноярск. пед. гос. университет, Красноярск, 2018.
13. Бент М.И. Уроки зарубежной литературы в 10 классе // Литература в школе. – 1977. – №2.
14. Библиер В.С. Школа диалога культур: Идеи. Опыт. Проблемы // - Кемерово: Алеф. гуманитарный центр, 1993.
15. Боброва, Л.И. Современный урок и мультимедийные средства / Л.И. Боброва // Литература в школе. – 2008. – № 3.
16. Богданова Ю., Леонов С.А. и др. Методика преподавания литературы. – М.: Академия, 1999.
17. Бройтман С.Н. Историческая поэтика. – М., 2001. 16. Веселовский А.Н. Поэтика сюжетов. – М., 1989.
18. Воюшина Мария Павловна. Методические основы начального этапа литературного образования : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 : СПб., 1999 427 с. РГБ ОД, 71:99-13/186-7
19. Волощук Є.В. Західні літературознавчі концепції – вітчизняній методиці // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 1999. – № 11.
20. Ворожбитова, А.А. Теория текста: Антропоцентрическое направление: Учеб. пособие / А.А. Ворожбитова. Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 2005.
21. Галицких А. Формирование общего понятия об историко-литературном процессе на уроках зарубежной литературы в 9 классе // Литература. (Приложение к газете "1 сентября"). – 1998. – №7.
22. Гинзбург Л.Я. О психологической прозе. – Л., 1971.
23. Годинер В.Н. Нравственно-этический аспект изучения зарубежной литературы в 5-6 классах / В кн.: Совершенствование преподавания литературы в школе. - М.: просвещение, 1986.
24. Горбенко М.В. Методика преподавания литературы в школе. Учебное

- пособие для вузов. Костанай: Костанайский социальнотехнический университет им. 3. Алдамжар, 2017. - 136 с.
25. Горбунова Е. В поисках золотого руна // Литература. (Приложение к газете "1 сентября"). – 1999. – №3.
  26. Гуляков Е.Н. Новые педагогические технологии: развитие художественного мышления и речи на уроках литературы: метод. пособие / Е.Н. Гуляков. – М.: Дрофа, 2006.
  27. Дмитриев А.С. Актуальные проблемы изучения и преподавания зарубежной литературы 19 века // Вестник МГУ. Сер.9. Филология. – 1979. – №4.
  28. Днепров В.Д. Черты романа XX века. – М., 1966.
  29. Доманский, В.А. Культурологические основы изучения литературы в школе/ В.А. Доманский. – Томск: ТГУ. – 2000.
  30. Ємець А. Своєрідність дитячої літератури ХХІ століття і сучасний молодший школяр / А. Ємець // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. - 2012. - Вип. 1. - С. 112-119. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2012_1_17
  31. Зарубежная литература в школе. Хрестоматия. М.:Просвещение, 1997.
  32. Зарубежная литература XX века / Под ред. В.М. Толмачёва. - М., 2003. 27.Зарубежная литература в курсе школьного изучения. – Воронеж, 1987.
  33. Затонский Д.В. Искусство романа и XX век. – М., 1973.
  34. Затонський Д.С. Відкривати вікна в світ культури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – №7
  35. Збарский И.С., Полухина В.П. Внеклассное чтение по литературе (IV-VIII кл.). – М.: Просвещение, 1980.
  36. Зепалова Т.С., Н.Я. Мещерякова. Урок литературы: пособие для учителя – М.: Просвещение, 1993.
  37. Золотова Г.А. Говорящее лицо и структура текста // Язык —

- система. Язык — текст. Язык — способность. — М., 1995.
38. Иванова, Ю.В. Информационные компьютерные технологии в преподавании литературы / Ю.В. Иванова // Актуальные вопросы литературоведения и методики преподавания литературы: сб. науч. тр. - Саранск: Мордов. гос. пед. ин-т., 2007.
39. Ильин И.П. Между структурой и читателем (Теоретические аспекты коммуникативного изучения литературы) // Теории, школы, концепции. — М., 1985.
40. История всемирной литературы в 9-ти тт. — М., 1994. 36. История зарубежной литературы. 1945-1970. — М., 1976.
41. Калганова Т.А. Программы общеобразовательных учебных заведений в Российской Федерации. Литература. — М., 1994.
42. Калганова Т.А. Содержание гуманитарного образования. Решение проблемы нашего времени // Литература в школе. — 2003. — №10.
43. Калганова Т.А., Красновский Э.А., Кутузов А.Г., Лысый Ю.И., Шанский Н.М. Программно-методические материалы. Литература 5-11 классы. — М., 2000.
44. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М., 1987.
41. Качурин, М.Г. Организация исследовательской деятельности учащихся на уроках литературы / М.Г. Качурин. — М.: Наука, 1988.
45. Ключек Г. Д. Теорія літератури: Навч.-метод. комплекс для вузів / Г.Д. Ключек. - Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. — 46 с.
46. Княжицкий А.И. Программа литературного образования для общеобразовательных учреждений. — М., 2000.
47. Колокольцев, Е.Н. Искусство на уроках литературы / Е.Н. Колокольцев - Киев: Вища школа, 1991.
48. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. — М., 1984.
49. Корман Б.О. Изучение текста художественного произведения /

- Б.О.Корман. – М., 1972.
50. Коровина В.Я., Журавлёв К.П., Збарский И.С., Полухина В.П., Коровин В.И. Программы общеобразовательных учреждений. Программа литературного образования / Под ред. В.Я. Коровиной.– М., 2001.
51. Коссаk Е. Экзистенциализм в философии и литературе. – М., 1980. 48.Кубарева Н.П. Зарубежная литература второй половины XX века. – М.,2002.
52. Кульневич, С.В. Совсем необычный урок / С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина. – Воронеж: Коммуна, 2001.
53. Культурологічна роль літературної освіти у контексті сучасних освітніх реформ / І.Б. Слоневська // Культура народів Причорномор'я. — 2002. — № 34. — С. 130-132. — Бібліогр.: 9 назв. — укр.
54. Курдюмова Т.Ф., Коровина В.Я., Полухина В.П., Збарский И.С., Романичева Е.С. Программа по литературе для средней общеобразовательной школы / Под ред. Т.Ф. Курдюмовой // Литература в школе. – 1991. – №4.
55. Курдюмова. Т. Ф. Проблемы преподавания литературы в средней школе /. – М., 1985.
56. Курилов, А.С. Зачем и какие уроки литературы нужны школе? / А.С. Курилов // Русская словесность. – 2004. – № 4.
57. Кутузов А.Г., Ладыгин М.Б., Есин А.Б. Программа литературного образования для школ, гимназий и лицеев гуманитарного профиля (5- 11 классы) // Литература в школе. – 1992. – №1.
58. Лейдерман Лейдерман Наум Так что же это такое – литературное образование школьников? // Филологический класс. 2004. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tak-chto-zhe-eto-takoe-literaturnoe-obrazovanie-shkolnikov>
59. Леонтьев, Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д.А. Леонтьев // Вопросы философии. — 1996 -№ 4. С. 15-26.

60. Любезнова Ю.В. Роль литературы в современном образовательном процессе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. №9-2.
61. Любезнова Ю.В. Роль литературы в современном образовательном процессе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2016. №9-2.
62. Мазурина В.А. Методика преподавания литературы в школе: Учебник для студентов педвузов. – Горловка, 2010. - с.228
63. Масандилова И.Л. Инновационные технологии преподавания литературы в школе: театр импровизации // Педагогика искусства. 2009. №3. URL:http://www.arteducation.ru/sites/default/files/journal_pdf/masandilova_irina_1vovna.pdf
64. Милашевич, Н. А. Современная литература в школе: опыт приобщения к чтению (обзор четвертого литературного фестиваля "время читать!". 28-30 сентября 2017 Г., МАОУ гимназия № 9, Г. Екатеринбург) / Н. А. Милашевич // Филологический класс. – 2017. – № 4(50). – С. 135-137. – DOI 10.26710/fk17-04-21.
65. Минералова, И. Г. Детская литература : учебник и практикум для академического бакалавриата / И. Г. Минералова. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 333 с. — Серия : Бакалавр. Академический курс.
66. Молчанова, О. В. Специфика преподавания зарубежной литературы в школе: сравнительно-исторический метод / О. В. Молчанова, А. В. Шининова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 31 (269). — С. 134-136. — URL: <https://moluch.ru/archive/269/61842/> (дата звернення: 09.11.2021)
67. Никандров, Н.Д. Ценности как основа целей воспитания / Н.Д. Никандров // Педагогика. 1998. - № 3. - С. 3 - 10.
68. Программа литературного образования для общеобразовательных учреждений. 5-11 классы / Под редакцией А.И. Княжыцкого.- М., 2000. – С. 8.
69. Программа литературного образования. 5-9 классы / Под редакцией В.Г. Маранцмана. – М., 2005. С. 14.
70. Программа по литературе (5-11 классы)/ Под ред. Г.И.Беленького, Ю.И.Лысского // Программы общеобразовательных учреждений. Литература. 5-11

- классы. – М.: Мнемозина, 2005. – С.3
71. Программа по литературе для образовательных учреждений(5-11 классы)/Под редакцией Т.Ф.Кудрямовой // Сборник нормативных документов.Литература / Сост. Э.Д.Днепров,А.Г.Аркадьев.–М.,2006.С.156
72. Программа по литературе для образовательных учреждений (V-XI классы) / Под редакцией А.Г. Кутузова // сборник нормативных документов. Литература / Сост. ЭД. Днепров, А.Г. Аркадьев. – М., 2006. С. 93.
73. Программы общеобразовательных учреждений. Литература. 5-11 классы (базовый и профильный уровни) / Под редакцией В.Я. Коровиной. – М., 2006. С. 3.
74. Программы общеобразовательных учреждений. Литература. 5-11 классы (базовый и профильный уровни) / Под редакцией В.Ф. Чертова. – М., 2007. С. 3-5.
75. Романичева Е.С. Введение в методику обучения литературе : учеб. пособие / Е.С. Романичева, И.В. Сосновская. — М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. — 208 с.
76. Святун Людмила Александровна Роль современного школьного литературного образования в формировании личности ученика // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. 2012. №1.
77. Терентьева Нина Павловна О воспитательных целях литературного образования // Филологический класс. 2009. №21.URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/o-vospitatelnyh-tselyah-literaturnogo-obrazovaniya>
78. Технологии и методики обучения литературе [Электронный ресурс] : учеб. пособие / под ред. В.А. Кохановой. — М. : ФлИнтА, 2016. — 249 с.
79. Шалагінов Борис Борисович. Література як освітній предмет в умовах сучасного глобалізованого і деструктурованого світу / Борис Шалагінов // Всесвітня література в школах України. - 2017. - № 2. - С. 2-6.
80. Шулькова К. І. Тенденції розвитку дитячої літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття / К. І. Шулькова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. - 2015. - Вип. 5. - С. 294-

303. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_5_40